

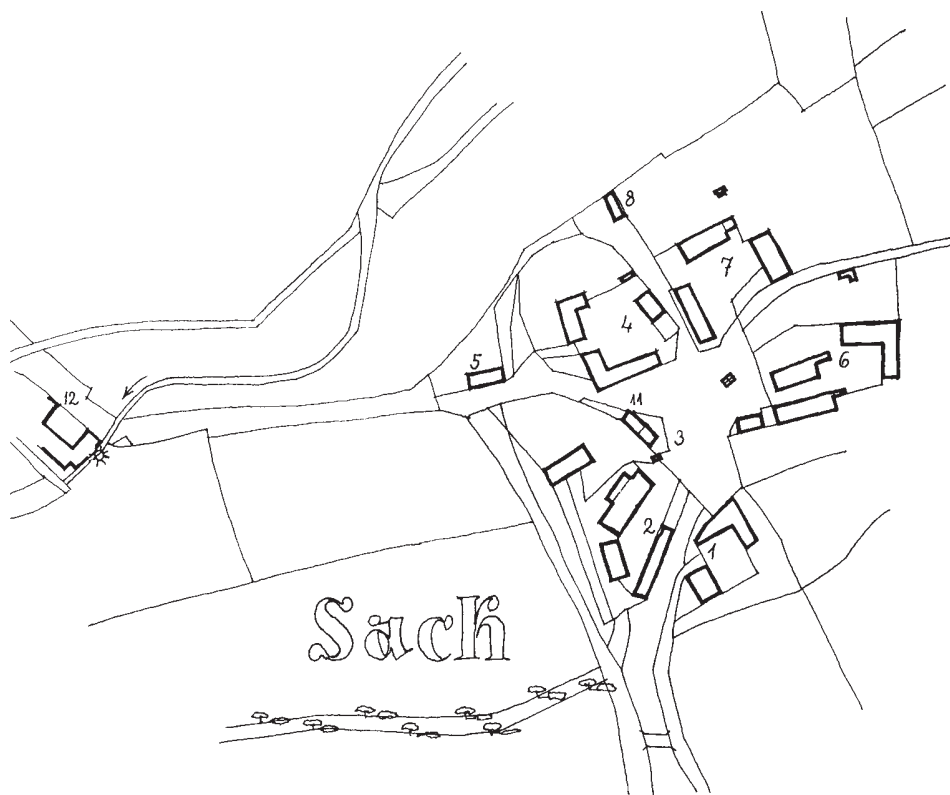
PRŮZKUM SELSKÉ USEDLOSTI ČP. 2 V SAKÁCH NA SLÁNSKU

JAN ANDERLE - MARTIN JEŽEK - JAN ZAVŘEL

ÚVOD

Usedlost čp. 2 ve vsi Saky, ležící přibližně 5 km jižně od Slaného, byla pro hodnotu své zástavby z první poloviny 19. století v roce 1987 prohlášena za kulturní památku (viz *Berková 1999*, s. 41, 43). Usedlost se rozkládá v mírném svahu nad silnicí, její jádro tvoří budovy obklopující trojúhelný dvůr. Skládá se z hlavního domu s připojenými stájemi, z „vedlejšího“ domu - výměnku, který tvoří zadní stranu dvora. Ten pak naproti hlavnímu domu uzavírá fronta, sestávající z komory a navazující kolny, v níž se nachází studna. Při okraji pozemku stojí stodola. V rámci zásadních stavebních úprav byly v roce 1999 mj. sejmuty omítky v interiéru obytné budovy. Včasné upozornění projektanta na zjištěnou situaci a vstřícný přístup majitele objektu, p. Chlumeckého, vedl zásluhou J. Berkové (1999) k zahájení stavebně historického průzkumu, na který navázala archeologická sondáž. Klasicistní zástavba, původní příčina památkové ochrany, však není hlavním tématem tohoto příspěvku. Náš zájem se v něm soustředí na nejstarší stojící pozůstatek vesnického domu doposud zjištěný v Čechách, část roubené jizby z doby kolem přelomu 15. a 16. století, a na poznatky o charakteru staršího osídlení lokality.

Ves Saky sestávala po dobu, kterou lze blíže dokumentovat dochovanými písemnými prameny (od 17. století), ze tří, respektive čtyř velkých selských usedlostí a jednoho či dvou mlýnů na potoce. Podíl chalup ve vsi býval zanedbatelný (obr. 1). Statek, později označený čp. 2, vystupuje z anonymity souboru staveb bezpečněji poprvé roku 1654 a trvale pak od počátku 18. století. Tehdy jej držel sedlák Jiří Kratochvíle, v majetku jeho rodu usedlost zůstala po dvě staletí. Stavební stránku statku osvětluje poprvé až údaje z konce 18. století. V roce 1788 je v nich uváděna „jedna světnice, jedna maštal, chlívy, špejchar a stodola, jak od zdí vystavený grunt se nachází“. Do roku 1827 pak v usedlosti přibýlo nové stavení, tehdy s funkcí výměnku. S usedlostí čp. 2 byly postupně majetkově spojeny drobné objekty čp. 3 a 11, které v zachytitelné podobě vznikly ve 2. polo-

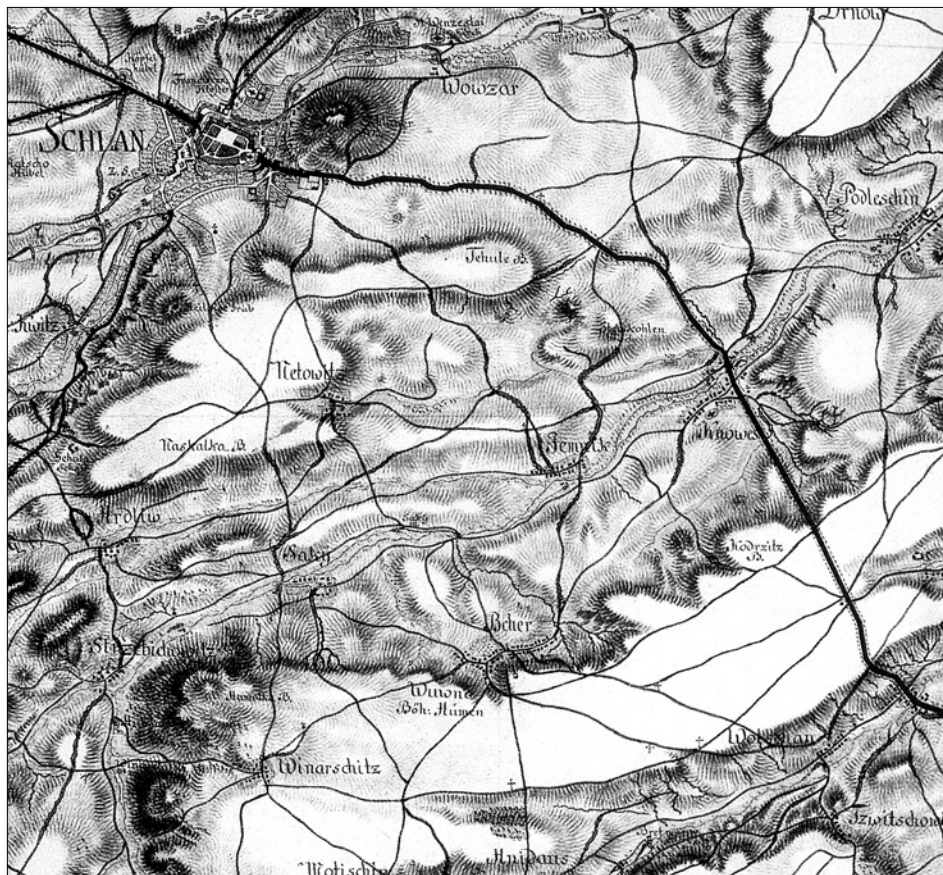
Obr. 1: Saky, jádro vsi podle katastrální mapy z r. 1870. Všechny objekty nespalné, čísla značí čísla popisná (kresba J. Anderle).

vině 18. století (*Lancinger 1999*, s. 2 - 3). V roce 1999 byly zbořeny. Architekturu čp. 2 sjednotila výrazná klasicistní přestavba na konci 30. let 19. století. V současné době prodělává usedlost zásadní úpravy, jejichž součástí je i sanace reliktů pozdně středověké jizby.

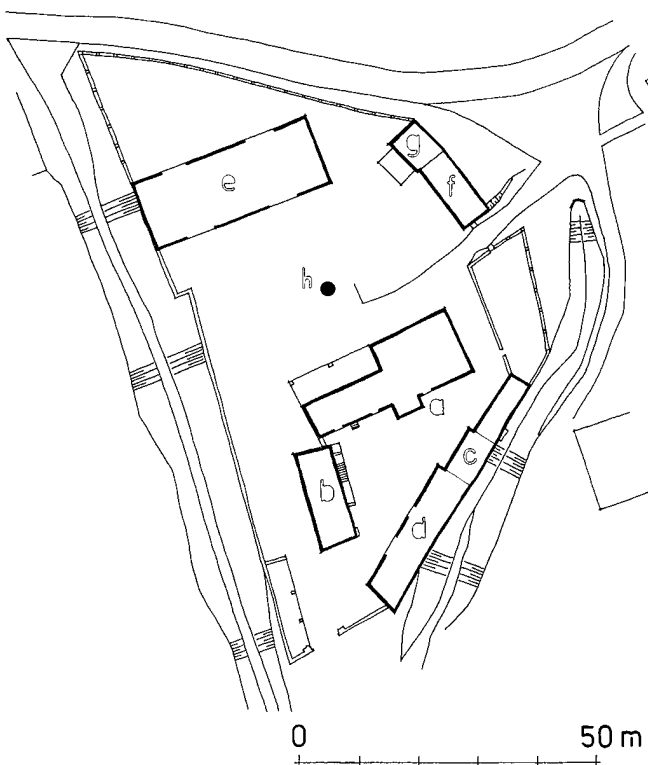
STAVEBNĚ HISTORICKÝ VÝVOJ

Vedlejší zástavba

Pomineme zatím hlavní dům a stručně se zmíníme o druhém domě, který byl podle našeho názoru v roce 1827 určen za výměnek. Je to krajově typická dvojpodlažní kamenná stavba s nádvořní pavlačí, kterou chrání široký přesah sedlové střechy s polovalbami nad štíty. Trojdílná dispozice byla v hospodářském přízemí opatřena valenými klenbami z opukových kvádrů, které v havarovaném jižním dílu nahradilo na začátku 20. století klenutí do travers. V patře se pak za síní ve středním dílu nalézala černá kuchyně, vpravo menší světnice, vlevo sýpka s trámovým jednovrstvým záklopovým stropem. Obvodové stěny světnice tvoří zevně obezděný srub z hraněných trámů, v interiéru omazaný hliněnou lepenicí. Fabionový podhled stopu s pro-

Obr. 2: Saky a jejich okolí na tzv. Prvním vojenském mapování z let 1764 - 1767 (SÚA Praha).

Obr. 3: Saky, situace čp. 2 podle zaměření firmy Zastoupil a Král, zeměměřiči, Thákurova 3, Praha 6 z února 1999, které poskytl projektant rekonstrukce STUDIO MAC - ARCHITECTURE, s. r. o., Sušická 17, Praha 6. Stejného původu jsou předlohy pro obr. 3 - 6; a - hlavní dům, b - "výměnek", c - komora, d - kolna, e - stodola, f - čp. 3, g - čp. 11, h - objekt č. 2 (kresba J. Anderle).

filovanými štukovými lištami ne-se ústřední zrcadlo. Zachoval se hambalkový krov z 1. poloviny 19. století. V detailu se v domě, pokud vynecháme druhotně použité starší kusy, uplatňuje vyznávání pozdního baroka do klasicismu, modifikované rustikálními prvky.

Komora je dvojpodlažní kamenná stavba s trámovými stropy, která prošla řadou úprav. Doposud určující byla již zmíněná přestavba na konci 30. let 19. století. Ta dala podobu dnešnímu zděnému štítu s polovalbou a určila tvar střechy. Ve 20. století pak objekt postihly dílčí úpravy. Ke vstupu do usedlosti a do dvora hleděla komora v obou podlažích malými okénky obdélnými na výšku. Patro, sýpka, bylo přístupné uprostřed nádvorní zdi po perónu, nejspíše dřevěném. Ačkoliv je velmi pravděpodobné, že stavba má starou stavební tradici, nebylo možno metodami stavebně historického průzkumu přesněji datovat její počátky. Zřejmě se jí

týká zmínka o „špejcharu“ z roku 1788. Připojená kolna, sedlově zastřešená, se otevírala do dvora půloválně klenutými vjezdy. Dnešní stav, který ze starší podoby její nádvorní části obsahuje jen fragmenty, je dán rozsáhlou novodobou přestavbou.

Stodola je jako zděná připomínána k roku 1788. Dnešní objekt se dvěma mlaty je novostavbou ze začátku 20. století, v podstatě na místě staré stodoly. Usedlost byla ohrazena zdí.

Obytný dům

Hlavní dům usedlosti zahrnuje přední obytnou část a navazující stáj. Stáří její stavby je nejasné. Ponecháme-li stranou její klasicistní prvky, zůstává obvodové kamenné zdivo, které neposkytuje zřejmá chronologická vodítka. Nádvorní zeď domu je stratigraficky starší než přilehlý klasicistní risalit. Archeologie dovoluje za nejčasnější možnou dobu počátků zděných konstrukcí obytné části domu, se kterým objekt stáje v jádře asi stavebně souvisí, považovat pokročilé 16. století, nedovoluje však vyloučit ani následující léta. Považujeme za potvrzené, že v roce 1788 stáj stála. Stopy příčky ve stáji, patrné v zacelených jizvách v podélných stěnách a v předělu v klenbě, připomínají, že prostor byl v době klenutí dělen na dvě místnosti příčkou silnou asi 45 cm. Valená klenba z kamene má křivý stlačený profil. V bývalé místnosti při obytném domě je členění tři pětiboké výseče, u vstupu a naproti, kde měla být okna. Jedno z nich posléze zakryl klasicistní přístavek domu, později odstraněný (obr. 1). Posledním možným termínem klenutí stáje jsou pravděpodobně 30. léta 19. století, připustit lze i poněkud dřívější datum.

Obytná část domu je přízemní, částečně podsklepená trojdílná stavba pravé orientace s nádvorním rizalitem u komorové části dispozice a s přístavkem na odvrácené straně (obr. 6 až 9). Rizalit je klasicistní přístavba z konce 30. let 19. století ke staršímu jádru domu. Přístavek k severozápadnímu průčelí jádra vznikl v podobě dochované do roku 1999 na začátku 20. století, kdy nahradil nejspíše klasicistní, méně rozsáhlou přístavbu (obr. 1). Do jejího prostoru zasahoval předpokládaným přesahem přes průčelí domovního jádra objekt černé kuchyně, odstraněný patrně v souvislosti se vznikem novodobého přístavku. Obytný dům společně se stájí kryje sedlová střecha s polovalbami a volskými oky, nesená hambalkovým krovem se stojatými stolicemi z konce 30. let 19. století. Historická obvodová zdiva jsou kamenná, opuková, cihly se uplatňují v některých záklencích a špaletách. Východní nároží domu a nároží risalitu jsou v půdorysu nad soklem odsazené oblá. Fasády přízemí vrcholí fabionovou římsou. Tyto prvky můžeme datovat do 1. poloviny 19. století.

Písemné prameny ale dokládají, že zděný vnějšek domu má starší tradici. V případě uvedených slohových znaků se tedy jedná jen o výsledek dodatečné adaptace staršího zděného domu (omezené možná na vytvoření klasicistních výtvarných prvků), která nejspíš souvisí s přestavbou na konci 30. let 19. století. O dopadu této přestavby na starší části domu nemáme úplnou představu. Je třeba konstatovat, že vizuálně nebyly shledány zcela nepochybné známky, které by ve zděných konstrukcích umožňovaly určit případné rozhraní mezi klasicistními a staršími částmi (kromě připojení risalitu). Uvažovat v této souvislosti jako o starším lze snad o zdivu severovýchodního průčelí při severním nároží kvůli jeho poněkud odlišné povaze, která je vyděluje od pravděpodobně mladších částí kolem oken a odvráceného nároží průčelí. Na severním nároží, ačkoli bylo po klasicistní přestavbě volné a nenavazovala na ně přístavba jako do roku 1999, nebylo provedeno klasicistní odsazené zaoblení, se kterým se jinak setkáváme na nárožích domu, jež byla upravena v klasicistní etapě. V jeho zdivu je také užít drobnější kámen. Pří-

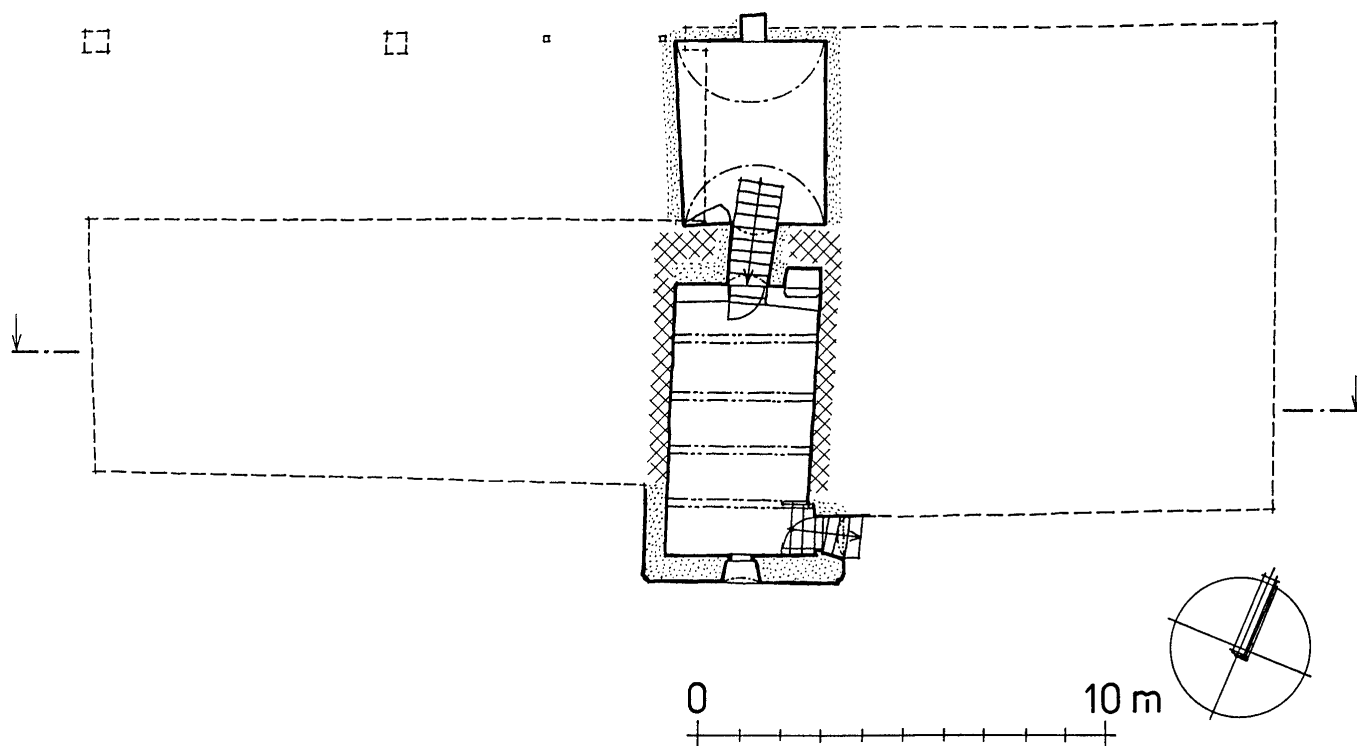
Obr. 4: Saky, čp. 2, pohled na obytné stavení od východu v průběhu archeologického výzkumu (foto J. Zavřel).

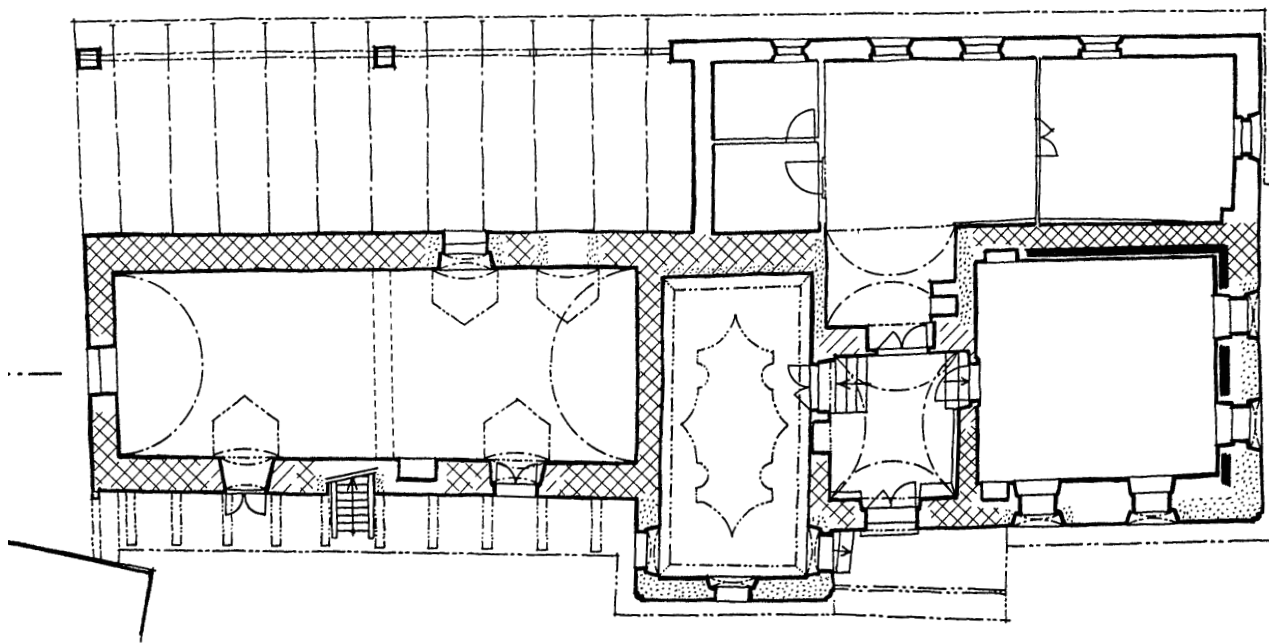
Obr. 5: Saky čp. 2, celkový pohled od severovýchodu (foto J. Klápště).

znakem následných úprav vnějšku stavby, z nichž dochovaná etapa se zdá mladší, může být také zdvojení záklenku nad levým oknem světnice ve dvorním průčelí. Mezi síní domu a světnicí nahradila srubovou stěnu zeď asi v 17. století, ne-li dříve (viz níže). Tuto událost hypoteticky můžeme považovat za příznak rozsáhlejší zděné přestavby domu, aniž jsme si jisti jeho dřívější podobou.

Fasády přízemí, zbavené v době průzkumu omítek, nesou stopy povrchové úpravy z doby klasicistní přestavby. Tehdy byly spáry zdiva vyrovnány štukovou maltou, která byla místy tence do vytracena přetažena přes zdící kameny. Povrch byl pak sjednocen vápennou líčkou. Zajímavými detaily jsou kaplička v ose nad okny v severovýchodním prů-

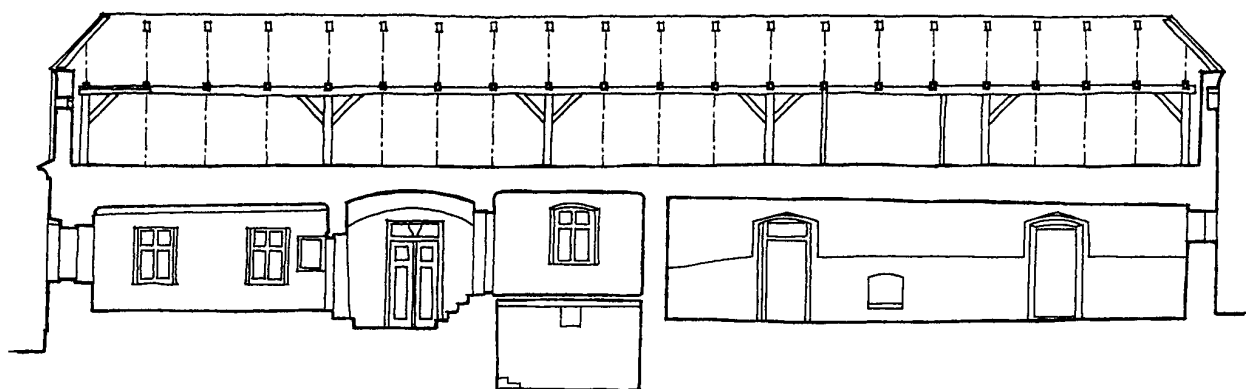
Obr. 6: Saky, čp. 2, hlavní dům, sklepy (kresba J. Anderle).

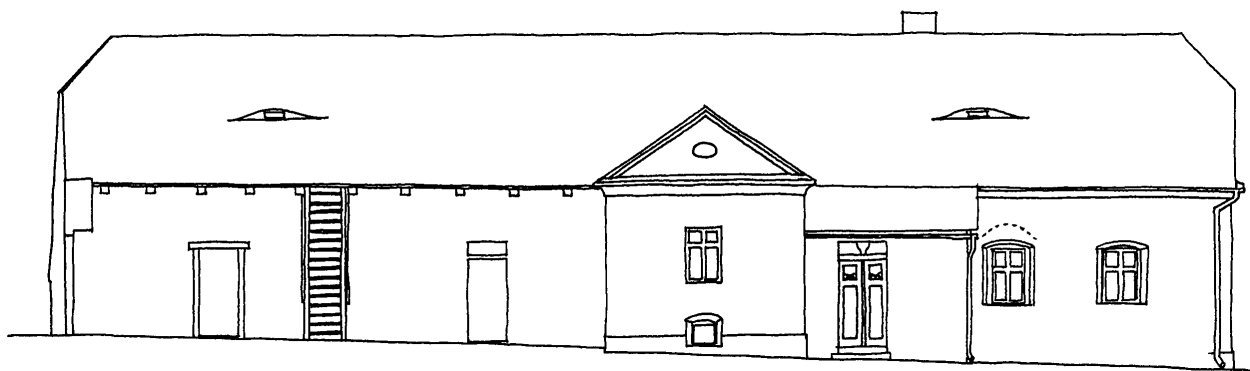
Obr. 7: Saky, čp. 2, hlavní dům, přízemí; černě - konstrukce jízby z kmenů smýcených r. 1494, křížem šrafováno - pravděpodobně 2. polovina 16. až počátek 17. století, šrafováno zleva doprava - pravděpodobně barokní, tečkovaně - klasicistní, bílé - mladší a neurčené (kresba J. Anderle).

čelí a rytina polopostavy na kamenném kvádříku vnější špalety levého z oken téže fasády (obr. 10). Podle vztahu ke konstrukcím ve vnitřku domu byla kaplička v nějaké formě součástí pravděpodobně již předklasicistní úpravy průčelí. Pokud k vy- zdění špalet oken došlo v souvislosti s klasicistní přestavbou, jak s rezervou předpokládáme, a nedošlo k přenesení kamene s rytinou odjinud, nesahá stáří rytiny před konec 30. let 19. století. Shora je její vznik omezen novodobým omítnutím domu asi na počátku 20. století.

Střední díl domu obsahuje v nádvoří části síň, která je klenuta klasicistní placou. Stěna při světnici je výrazně odkloněna od svislice. Na síň do hloubky navazuje černá kuchyně, klenutá valeně z opukových kvádříků. Na straně při komoře je patka klenby podezděna cihlami, níže smíšeným zdivem. Na opačné straně se nalézají jen menší cihlová vyzdívka. Klenba stoupá dovnitř domu k dymníku. Jeho ústím dodatečně prošel komín ze 2. poloviny 19. století, zbytek je doklenut cihlami. Pravděpodobné po-

Obr. 8: Saky, čp. 2, hlavní dům, podélný řez (kresba J. Anderle)

Obr. 9: Saky, čp. 2, hlavní dům, dvorní průčelí a severovýchodní průčelí (kresba J. Anderle).

kračování kuchyně před severozápadní průčelí domu je odstraněno (obr. 11).

Komorový díl domu obsahuje ve zvýšeném přízemí světničku s fabionovým klasicistním podhledem, který je zdoben štukovým zrcadlem. Podhled je vytvořen z tyčoviny, která byla obalována slámou máčenou ve hlině. Obalené tyče byly za mokra přibity na sraz k nosným trámům a hliněný podhled urovnán. Následně se nanášel štuk. Suterén pod touto místností má souvěký trámový strop. Přístupný je ze dvora klasicistními výplňovými dveřmi s dobovým kováním. Do dvora hledí okénkem, jehož dřevěné ostění má bohatě profilovaný překlad. Z tohoto suterénu se sestupuje do sklepa, který se nachází mimo půdorys jádra domu a je částečně zahlouben ve skále. Jeho klenba z kamenných kvádrů je pravděpodobně klasicistního původu, do stejné doby asi spadá vznik sklepa. I u něho lze předpokládat vazbu na výraznou klasicistní přestavbu komorové části domu na konci 30. let 19. století a na vznik přístavku k severozápadnímu průčelí.

Obytná místnost

Podle povahy stavební výbavy nejstarší etapy místnosti - výška prostoru, bidla, horní okénko pyramidové sestavy oken v čelní stěně - můžeme tuto etapu charakterizovat jako jizbu. Ve světnici vzniklé úpravou bývalé jizby byl před započatím stavebně historického průzkumu v březnu 1999 odstraněn podhled stropu, dřevěná podlaha a většina omítky stěn. Podle fotografické dokumentace, která je součástí

elaborátu stavebně technického průzkumu (Němec 1999, s. 11 - foto č. 7), a podle zaměření současného stavu z února 1999 měl podhled výrazný, vespod jednoduše odsazený fabion. Podle něho by bylo možno podhled označit jako klasicistní. Jeho konstrukci tvořilo prkenné orákosované podbití, omítnuté vápennou maltou. Podhled nesly hraněné stropní trámy uložené souběžně s delší osou stavby, které byly podle dendrochronologického datování smýceny v roce 1780 (Kyncl 1999). Trámy zůstávají na místě svého posledního osazení. Jsou tesány sekerou, povrch mají v přirozené žlutohnědé barvě borového dřeva. Jeho nízký stupeň stárnutí povrchu ukazuje, že vždy byly skryty - nejspíš mezi záklopem a podhledem stropu. Nikdy nesloužily jako pohledové stropní trámy, postrádají také ozdobné okosení spodních hran, obvyklé v případě takového použití. Mezi dobou jejich smýcení a podobou posledního podhledu, který nesly, se zdá být časová disproporce. Osazení trámů narušuje barokní omazání a nadezdění srubové konstrukce jizby. Trámy se tedy do dnešní polohy dostaly až po vzniku olepení. Otevřenou otázkou zůstává, zda se tak stalo až v souvislosti se zřízením klasicistního podhledu při přestavbě domu na konci 30. let 19. století. Odstup mezi mýcením trámů a klasicistní rekonstrukcí domu i ohořelé konce některých z nich (viz níže) opravňují k domněnce, že trámy v dnešní poloze sloužily již nějakému pozdně baroknímu stropu. Pak by buď byly dodatečně opatřeny novým klasicistním podhledem, nebo tento podhled jako klasicistní před odstraněním v roce 1999 pouze vypadal, když z něho mohly

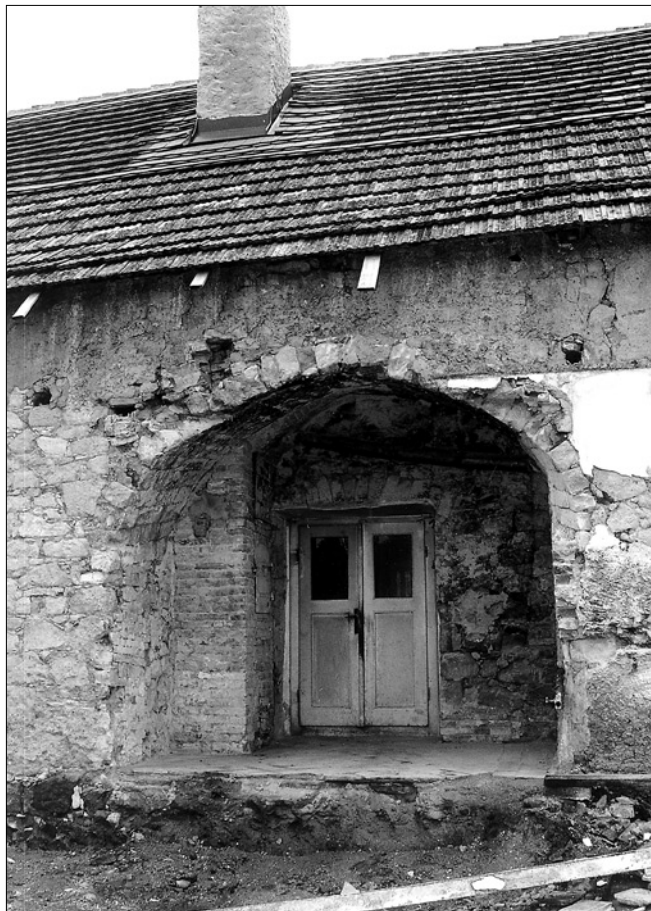

Obr. 10: Saky, čp. 2, hlavní dům, rytina ve špaletě okna severovýchodního průčelí (foto J. Anderle).

být někdy v minulosti odstraněny případné štukové listy a zrcadlo. Existuje teoreticky také možnost, že trámy byly po smýcení uloženy do zásoby nebo byly nejprve použity v jiné konstrukci a na své dnešní místo se dostaly druhotně. Nic na nich však takové eventualitě nenapovídá. Je třeba ještě upozornit, že konstrukce podhledu se liší od podhledů jinde ve statku, které vznikly v 1. polovině 19. století a jsou zhotoveny z dřevěných tyčí ovíjených povříslý máčecnými v hlíně. Na stropních trámech světnice nebyly stopy hlíny zaznamenány.

Před započítím průzkumu byla též odstraněna podlaha z prken na dřevěných polštářích a vybrána až na dochovaný povrch terénu. Tím zanikla eventuální možnost zachycení zbytků pozdně středověkého topeniště. Výškový poměr poslední podlahy a podlahy jizby, jejíž úroveň lze odhadnout z polohy spodního kuláče, však ukazuje nepravděpodobnost zachování stopy tohoto topeniště. Stopy nejstaršího topeniště mohly zaniknout nejpozději při vzniku barokní podlahy, spíše však při ještě dřívější přestavbě, kdy mimo jiného vznikla zděná verze stěny při síni a černé kuchyni.

Než došlo k průzkumu, byly omítky a lepenice na sрубových částech stěn odstraněny až do výše posledního stropu. Lepenice byla zachycena na kulatinách srubu pomocí kolíků z tvrdého dřeva, zaražených do povrchu kuláčů. Byla složena z hlíny smíchané s řezankou. Do jejího čerstvého povrchu byly vtačeny hrudky strusky k lepšímu uchycení vápenné omítky, která tvoří pohledovou vrstvu. Jak ještě ukážeme, bylo olepení světnice provedeno ve dvou etapách.

Obr. 11: Saky, čp. 2, hlavní dům, pohled do černé kuchyně z prostoru zbořeného sverozápadního přístavku (foto J. Anderle).

Zachované části jizby byly roubeny z kulatin o průměru kolem 30 cm. Dendrochronologický rozbor (Kyncl 1999) určil jako datum smýcení jedlí, jejichž kmeny byly k roubení stěn použity, rok 1494. V některých spárách mezi kuláči, kde se nezachovalo vymazání, je patrné těsnění mechem. Přes něj byly spáry vymazány hlínou s příměsí plev. Části kulatin obrácené do interiéru jsou na povrchu začerněné, stejně jako povrch vymazání spár. Předpokládáme, že k začernění došlo dymným provozem v místnosti, což odpovídá stavební povaze její nejstarší fáze (pokud by začernění vzniklo následkem požáru, muselo by se tak stát před proměnou místnosti ve světnici, k tomu však chybějí doklady). Vymazání se tedy zachovalo z doby dymné etapy místnosti, kterou můžeme předpokládat také proto, že na stěnách nebyla v první vrstvě, na které ulpívá začernění, vizuálně zjištěna barevná úprava, ke které prokazatelně došlo v souvislosti se změnou na světnici. Začerněný povrch stěn byl tehdy překryt bílým vápenným nátěrem.

Stěna při síni je ve spodní části postavena z lomového kamene. Zachovaly se na ní zbytky pevné tenké vápenné omítky, která sleduje nerovnosti zdiva a je pravděpodobně utažena kovem (obr. 12). Tento způsob zednické práce ukazuje na značné stáří konstrukce, jejíž vznik považujeme za možný nejpravděpodobněji v 17. století, pokud není starší. Osazení trámové zárubně dveří do této zdi bylo spojeno se vznikem dodatečné, převážně cihlové vyzdívkou průrazu v tomto zdivu. Zárubeň byla na straně světnice opatřena barokním profilovaným deštěním, které pochází nejpozději z poslední čtvrtiny 18. století. Na barokní háky v zárubni

jsou osazeny výplňové dveře z doby po polovině 19. století, opatřené křížovými vnějšími závěsy a krabicovým zámekem s litinovými klikami z konce 19. století. V levé horní části stěny v rozsahu síně se zachovaly 4 kulatiny středověkého srubu s vymazáním spár, včetně vymazání jižního koutu horní části srubu. Ve vrchní ze zachovaných kulatin jsou dodatečně vysekána lůžka pro dnešní stropní trámy, které jsou v nich uloženy na podkladních prkénkách. Doba vzniku části stěny, jež koresponduje s černou kuchyní, ve spodní partii zděná z kamene, odpovídá podle povahy zdiva době zřízení kamenného zdiva na opačné straně vstupu. Vyšší část stěny při černé kuchyni je až po svoji korunu smíšená a vedle lomového kamene jsou v ní užity cihly různých formátů. Konstrukčně tato část zdi souvisí s klasicistní zásadní rekonstrukcí černé kuchyně. Podle vztahu příslušného zdiva k trámům krovu, pro který bylo jedlové dřevo podle dendrochronologického určení mýceno roku 1838 (Kyncl 1999), lze říci, že uvedené konstrukce černé kuchyně pravděpodobně vznikly v závěru 30. let 19. století. V této části stěny se nachází segmentově klenutý otvor, ze strany světnice omítnutý a v mnoha vrstvách bílený, jenž byl posléze zazděn cihlami (65/145/295 mm). Otvor asi původně souvisí s umístěním bývalé pece vysazené z černé kuchyně do světnice. V klasicistní etapě však byl pravděpodobně upraven jen jako nika obrácená do světnice. Ta byla ve 20. století zazděna. Otvor měl předchůdce, jak je vidět ze zachovaného fragmentu spodní části špalety, který se nachází pod levou špaletou klasicistní niky. Na uvedeném fragmentu se zachovala vápenná omítka, bílená a zašpiněná došeda. Její vztah k lici stěny místnosti dokazuje, že také starší verze otvoru, či snad lépe niky, byla otevřena do světnice. Zhruba v ose klasicistní niky se ve spodní části stěny nachází užší dodatečně zazděný otvor, kterým se z černé kuchyně obsluhovalo topeniště ve světnici. Pode dnem tohoto otvoru, těsně pod povrchem poslední podlahy ulpěla na stěně žárem prorůžovělá syrká vrstvička. Vznikla nejspíš v souvislosti s provozem topeniště, a to již v době, kdy místnost byla světnicí. V ose nad klasicistní nikou se nachází zazděný otvor profilu 18/17 cm,

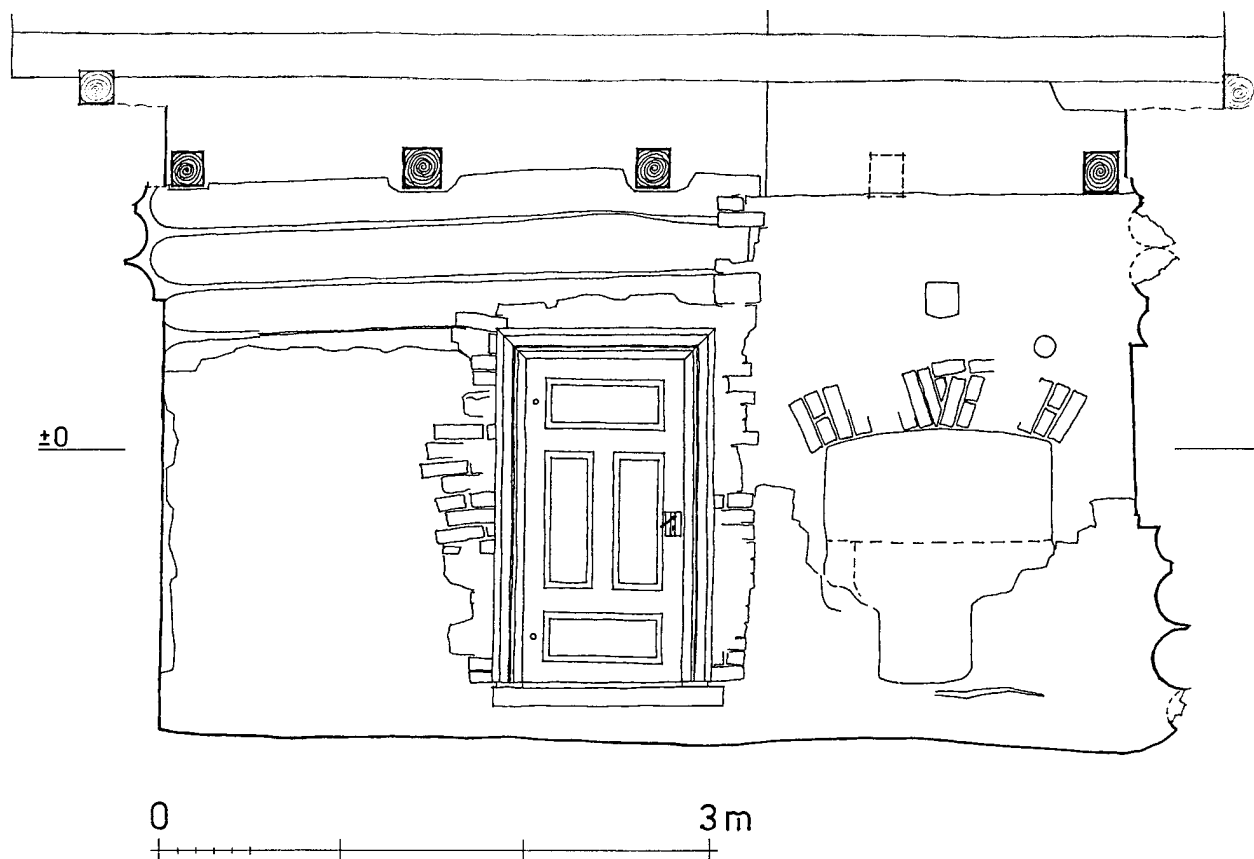

Obr. 12: Saky, čp. 2, hlavní dům, světnice, stěna při síni a černé kuchyni (foto J. Anderle).

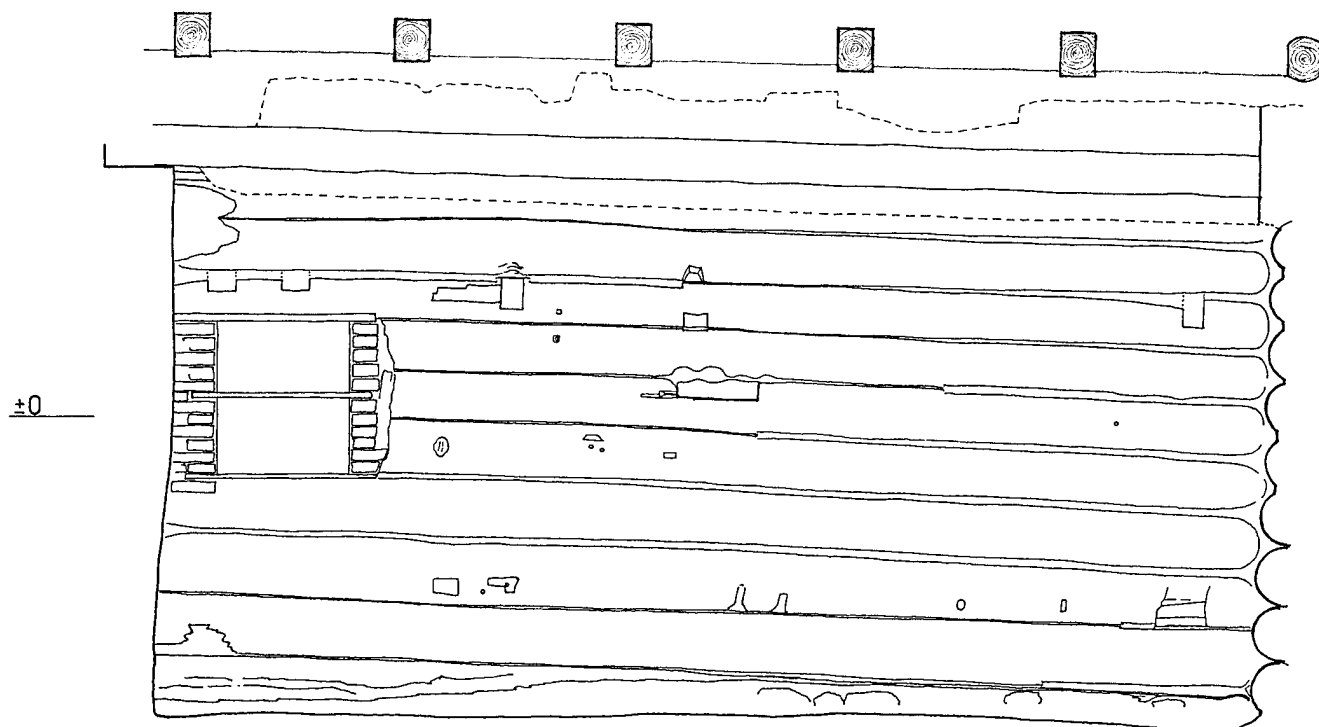

Obr. 13: Saky, čp. 2, hlavní dům, severovýchodní stěna bývalé jizby s dymným okénkem (foto J. Anderle).

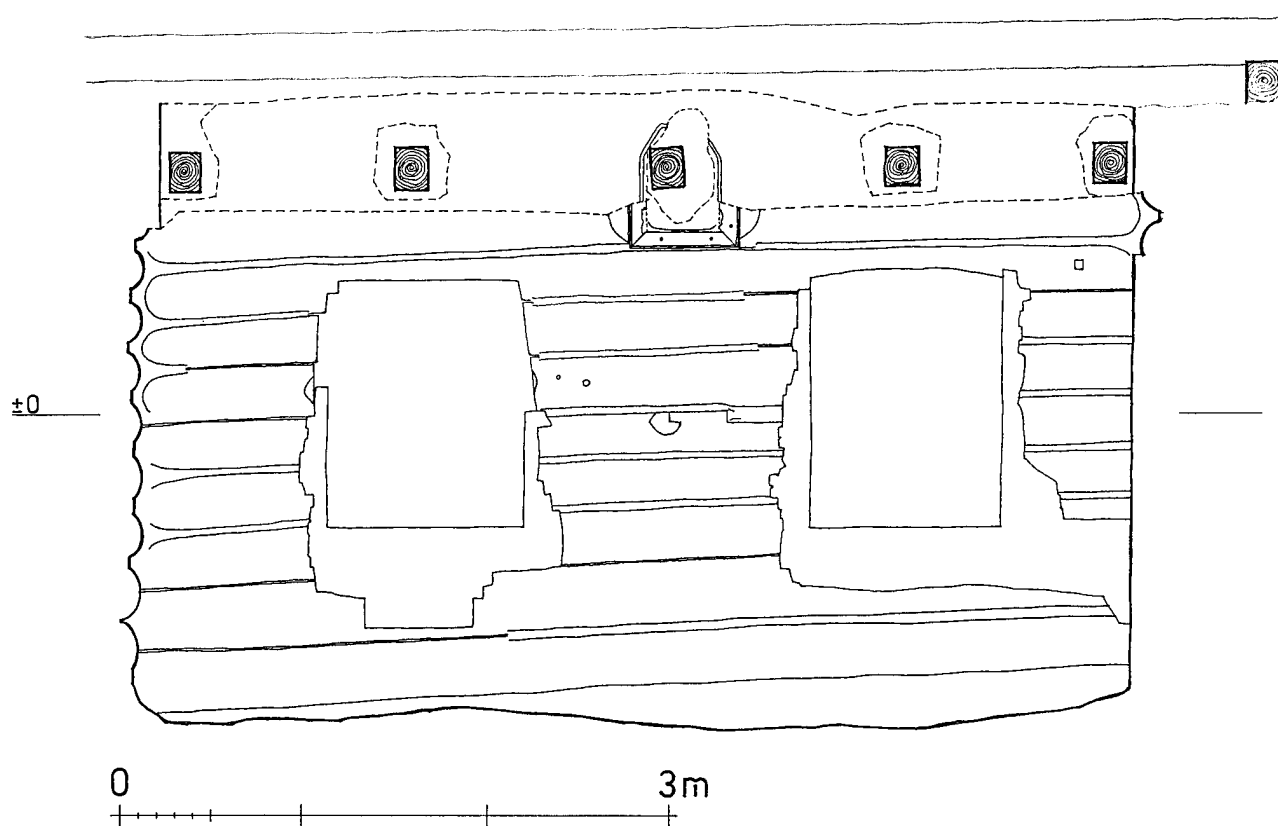
do kterého byl zaústěn odvod kouře z kachlových kamen. Vpravo pod ním pak je novodobá plechová komínová zděř kruhového profilu o průměru 100 mm. Stropní trám při černé kuchyni má ohořelý konec, za který je zavěšen na železném třmenu k vaznému trámu krovu. Ohořelý je také konec vedle ležícího přízedního trámu stropu. Předpokládáme klasicistní konstrukce černé kuchyně - obvodová zeď, klenba, dymník - nezavádáají důvod k domněnku, že by mohly být příčinou požáru. Ani krov z konce 30. let 19. století není poznamenán ohněm. Domníváme se proto, že stropní trámy byly na svém místě už před klasicistní rekonstrukcí objektu na konci 30. let 19. století. Lze předpokládat, že příčinou této rekonstrukce byl požár, jehož stopy máme před sebou v podobě shořelých konců stropních trámů (a také

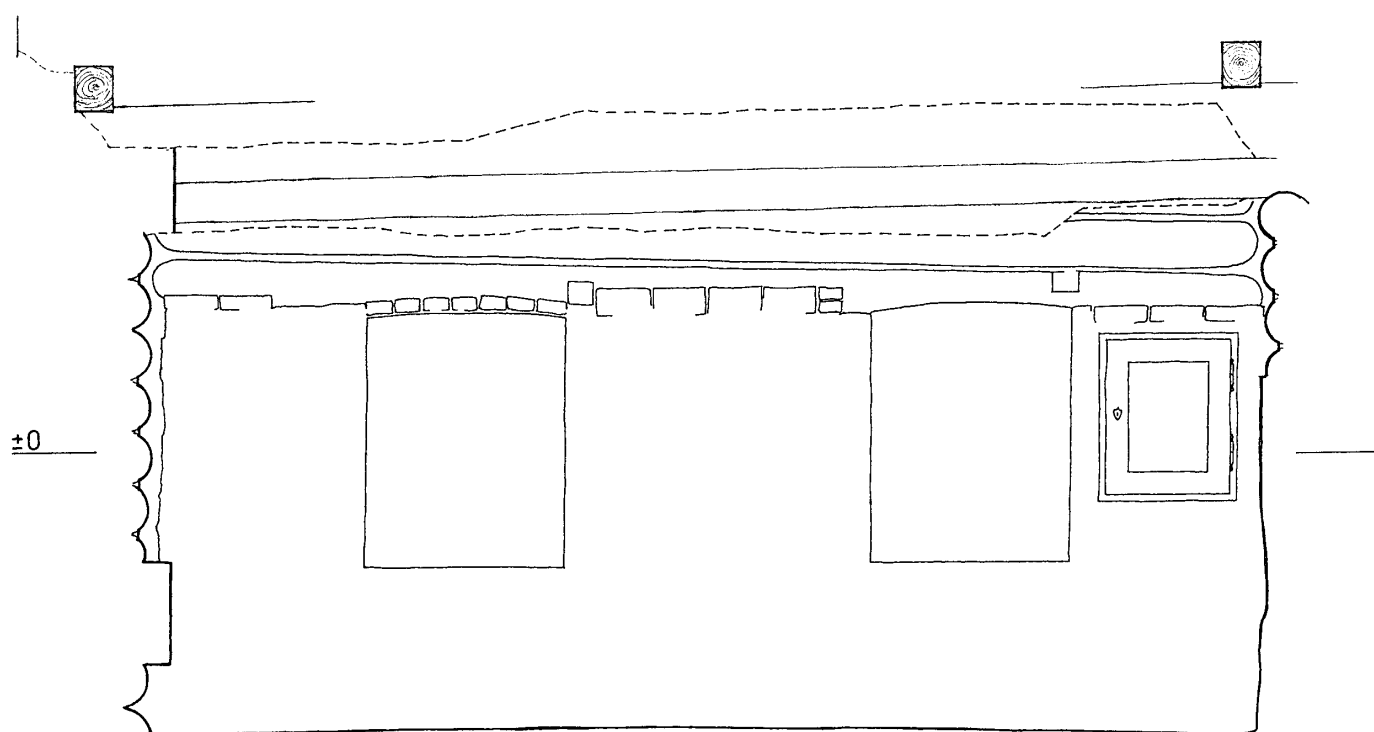
Obr. 14: Saky, čp. 2, hlavní dům, bývalá jízba, stěna při síni a černé kuchyni (zaměření a kresba J. Anderle).

Obr. 15: Saky, čp. 2, hlavní dům, bývalá jízba, severozápadní stěna (zaměření a kresba J. Anderle).

Obr. 16: Saky, čp. 2, hlavní dům, bývalá jízba, severovýchodní stěna s dymným okénkem (zaměření a kresba J. Anderle).

Obr. 17: Saky, čp. 2, hlavní dům, bývalá jízba, nádvorní stěna (zaměření a kresba J. Anderle).

Obr. 18: Saky, čp. 2, hlavní dům, kout mezi severozápadní a severovýchodní stěnou, patrný dvě fáze oplepení a omítnutí stěn (foto J. Anderle).

horních kuláčů severozápadní stěny).

Severozápadní stěna srubu spočívá spodním trámem, který již z velké části podlehl hnilobě, na lomových kamelech podezdívky (obr. 15). Rozpad trámu, silnější k severu směrem od kuchyně, spolu s podobným jevem v severovýchodní stěně, způsobil pokles celé konstrukce do severního koutu. Včetně shnilého spodního trámu se stěna doposud skládá z 11 kuláčů. Při černé kuchyni je srub narušen policovou nikou vytvořenou novodobě v cihlové vyzdívce, která je vložena do vyříznuté části srubu. Horní trámy jsou u kuchyně ohořelé. V úrovni posledního stropu zbyla povrchová úprava stěn s omazáním a omítkou. Tato bílená omítka vystupuje po stěně nad poslední strop a pokrývá také nadezdívku, objímající svrchu nejvyšší kuláč, která je zděna z kamene na hlinu a je dodatečně snížena. Výše do úrovně hlavní fabionové římsy fasády objektu vystupuje značně slabší klasicistní zdivo, jehož síla je zhruba

ba dána tloušťkou vnějšího obezdění srubu. Od černé kuchyně je zmíněná nadezdívka v délce 48 cm nahrazena zdívkou, které souvisí s konstrukcemi poslední, klasicistní etapy černé kuchyně. Vnitřní omazání a omítnutí srubu tedy předcházelo klasicistní etapě stavby. Podle vztahu nadezdívky k poslednímu stropu předcházelo také pozdně barokní úpravě.

V koutě místnosti při dnešní černé kuchyni se nacházelo topeniště již v pozdně středověké etapě (černá kuchyně v obvyklém smyslu v domě tehdy ještě nejspíš nebyla). Půdorysný rozsah topeniště byl omezen dřevěnou konstrukcí, která zanechala stopy v podobě dlabů ve 3. kuláči zdola (obr. 15). Jednalo se pravděpodobně o lavici u pece. Jeden z dlabů byl později, ještě před celkovým oplepením stěn, vyplněn lepenicí. Další se zachoval bez hliněné výplně. Je v něm zasazen kolík. Drobný vrtaný otvor mezi oběma jmenovanými má průměr 17 mm a hloubku 40 mm. Nepravidelný otvor 1 ve 2. kuláči zdola vznikl nejspíš rozpadem narušeného dřeva a nemá asi souvislost s pozdně středověkým stavem. Nad „lavici“ se v 5. kuláči zdola nachází mělký zásek, v němž je zjištěno bílení; vpravo bílený zásek a pod ním dva vrtané otvory - levý zalepený hlinou a přebílený, druhý zacpaný kolíkem zároveň s lícem trámu a přebílený; dále vpravo obdélný otvor, zalepený a bílený. S přítomností topeniště souvisejí doklady trámů horizontálně vedených prostorem místnosti, nejspíše bidel, polení, které jsou zachovány ve stěně srubu v prvním trámu nad odkládací nikou. Jedná se o výřezy přibližně obdélného profilu. Při změně jizby na světnici je zakryta hlína, která byla spolu se srubem a vymazávkami jeho spár obilena. Podobně je tomu v případě dalšího dlabu, obdélného na výšku, a u narušení (?) kuláče, které na něj navazuje vlevo. Přebílené zalepení uvedených dlabů dokládá, že polení byly při změně místnosti na světnici odstraněny. Vpravo od posledně jmenovaného dlabu je vidět otvor čtverhranného profilu 25/25 mm a v trámu pod ním další otvor na povrchu hranatý, v hloubce okrouhle vrtaný. Oba pocházejí

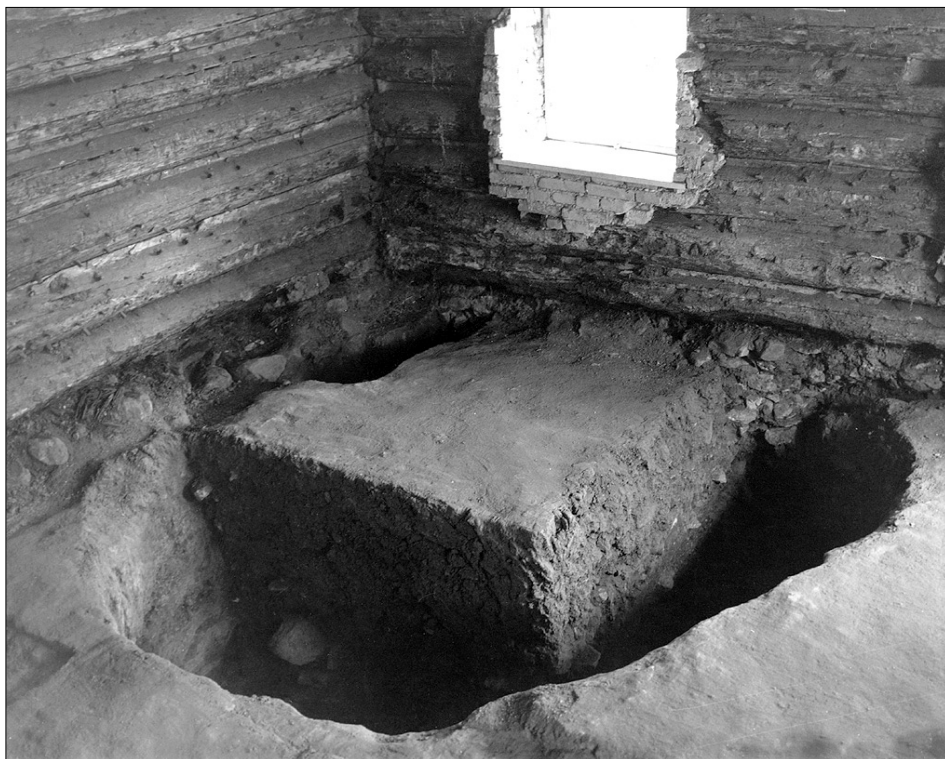

Obr. 19: Saky, čp. 2, hlavní dům, dymné okénko změněné na kapličku, do které druhotně vložen stropní trám (foto J. Anderle).

z počáteční etapy srubu. Asi uprostřed stěny v 6. kulatině zdola se nalézá široký, částečně ohořelý a očazený výřez, do kterého je volně vložen segment kulatiny a který je v hloubce zacpán lepenicí. Trám nad výřezem je na dvou místech vedle sebe vyhořelý silněji, vpravo pak méně. Příčinu vypálení se nepodařilo zjistit. Na levém okraji zmíněného výřezu se nachází drobný zamazaný a přebílený otvor. V dalších dvou kuláčích výše lze spatřit dva další výřezy - otvor obdélného profilu, uvnitř očazený, tj. z počátečního období srubu, bez lepenice, a nad ním další otvor, lichoběžníkového tvaru, v němž očazení nebylo zjištěno. Neočazený povrch dřeva v dlabu dovoluje připustit možnost jeho dodatečného vzniku po zrušení dymného provozu. Ve třetím trámu zdola se pod uvedenými otvory nalézá dvojice menších svislých výřezů (šíře cca 35 mm)

neznámé funkce, levý uvnitř bílený, pravý zamazaný hlinou a pod tím bílený. Vpravo jsou v témže trámu dva drobné otvory a zcela vpravo, při severním koutu místnosti, je rozsáhlý, částečně narušený dlab. Do něho byla nejspíš osazena lavice při čelní, severovýchodní stěně. Při zemi zůstala z prvního kuláče jen tenká tmavá vrstva degradovaného dřeva. Nad ní je světlejší slabá vrstva hliněného vymazání spáry, která se větví při trámu severovýchodní stěny. Vrstvička má bílé, pravděpodobně vápenné kontury jako pozůstatek bílení srubu po změně na světnici. Šestý kuláč zdola je na pravém konci provrtán otvorem o průměru 15 mm. Výše, v 8. kuláči, se zachoval rozměrný, na výšku obdélný dlab zalepený hlinou a přebílený spolu s povrchovou opravou vymazání spár srubu. Bylo v něm osazeno nejspíš další z bidel, odstraněné při změně místnosti z jizby na světnici. V severním koutě místnosti je dobře zachována původní začazená koutová partie vymazání spár jizby. Pod odstraněným stropem je zde znát, že olepení a omítka severozápadní stěny byla dotažena ke kuláčům sousední čelní stěny, která byla ponechána bez lepenice a omítky. Teprve potom, když severozápadní stěna byla opakovaně bílena, došlo k olepení a omítnutí stejnou technologií také na severovýchodní čelní stěně (obr. 18).

Dochovanou severovýchodní čelní stěnu jizby tvoří 11 kulatin. Spodní je silně zetlelá (obr. 13, 16). V horní partii severního koutu se jeví odklon od přímého průběhu, připomínající mírný náběh roubené klenby. Proměření ale ukazuje, že odklon je velmi malý a mohl vzniknout poklesem konstrukce. Dvě novodobá okna, vsazená do cihlových vyzdívek, které vznikly ve 20. století, asi mezi oběma světovými válkami. Využívají zvětšených otvorů na místě spodních oken jizby, jež byla rozšířena vyřezáním kuláčů, zdá se, na všech stranách otvorů. Cihly vyzdívek místy vážou k trámům železné skoby. Vedle levé špalety levého okna je na tre-

Obr. 20: Saky, čp. 2, severní kout srubu v průběhu výzkumu objektu č. 1, pohled od jihozápadu (foto M. Ježek, 1999).

tí kulatině nad parapetem vidět osekaná šikmá rovina, skloněná do hloubky špalety. Je začerněná očazením a přebílená. Lze proto soudit, že byla upravena již v první etapě srubu, a to nejpravděpodobněji v souvislosti s osazením rámu tehdejšího spodního okna (srovnej úpravu kulatin u horního dymného okénka).

Horní okénko je umístěno asi 24 cm od osy čelní stěny směrem k nádvorní stěně jizby (obr. 19). Osazeno je při vnitřním líci. Jeho světlá šířka v neporušené části rámu dosahuje přibližně 39 cm. Výšku za současného stavu nelze měřit, podle výšky kapličky, která z něho byla upravena při olepení a omítnutí stěny, se dá jen odhadnout. I to však pouze za předpokladu, že výška okénka se zhruba kryje s horním okrajem výklenku kapličky, vysokého asi 57 cm. Je zřejmé, že tato kaplička a kaplička vně v průčelí se vážou k témuž otvoru bývalého okénka. Nad horní částí rámu okénka musíme počítat nejméně s jedním kuláčem čelní stěny, nenarušeným okenním otvorem. Při jeho pravděpodobné síle 30 cm vychází za uvedených předpokladů minimální světlá výška jizby kolem 370 cm. V dostupných partiích je okenní rám horního okénka z vnější strany šohelý, jeho úplný profil tudíž není v současnosti znám. Šířka prvků rámu na straně interiéru kolísá mezi 9 cm vlevo a 11 cm vpravo. Vnější hrana rámu je v šířce asi 0,9 cm okosená. Sčepování vytváří v rozích spáry ve směru diagonál. Při rozích se vyskytují vrtané průchozí otvory o průměru 15 - 16 cm, v jednom z nich v pravé stojce je zároveň s lícem zasazen kolík. Rám je ve srubu utěsněn vymazáním spár. Vše je začazeno dočerna.

Okénko vyplňuje zazdívká z kamene na hlinu, která je dvojího původu. Pomocí její starší fáze byla z okénka při olepení a omítnutí stěny vytvořena kaplička zhruba půl-oválného půdorysu, v čele s odsazením do hloubky, lichoběžníkově završená, bílená opakovaně vápnem. Druhou za-

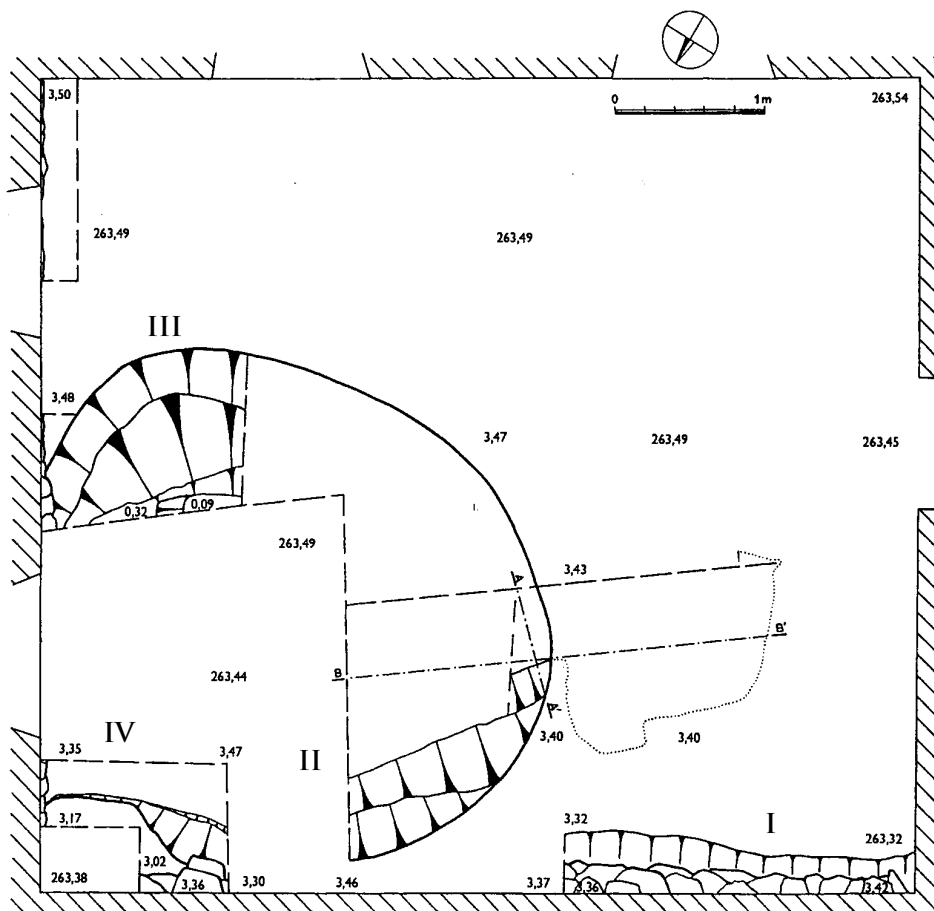
zdívkou pak byl v průřezu, uči-něném do zad kapličky, upev-něn trám předpokládaného po-zdně barokního stropu (trám da-tován dendrochronologicky k ro-ku 1780).

Pod okénkem u levé špalety pravého okna se v 6. kuláči zdo-la nachází široký výřez, odklá-dací výklenek, vymazaný hlinou s bílým povrchem. Vlevo od něho je hrubě vysekaný dlab. Dále vlevo v 7. kuláči zdola jsou dva vrtané otvory o průměru 20 a 35 mm. Při odříznutém konci téhož trámu u okna se nachází osekaná plocha, jakoby počátek zkosení trámu při rámu původ-ního okna. Souvislost se středo-věkým stavem však není ne-sporně prokázána. Vedle pravé-ho oka v 9. kuláči zdola je upra-věn výřez o profilu 40/50 mm, hluboký 30 mm.

Nádvorní stěna srubu byla v 1. polovině 20. století, asi v me-ziválečném období, nahrazena cihlovou vyzdívkou (obr. 17). V horní části stěny se zachovaly tři kuláče s vymazáním spár. Ve spodním z nich je nad pravým oknem výřez obdélného tvaru z dymné etapy jizby. Poloha dlabu však nekoresponduje s po-dobnými otvory pro bidla v pro-tější stěně. Ve světnici se v nádvorní stěně vedle okna při sí-ni nachází vestavěná skříňka s výplňovými dvířky s pozd-ně klasicistním kováním.

Přímé poznatky podoby nádvorní části jizby jsou tedy značně omezené a lze se obracet jen k nepřímým indiciím. Jednou z otázek je, zda a případně jaké otvory měla jizba na nádvorní straně. Stavem nádvorní fasády lze doložit, že okna na místě dnešních byla součástí klasicistní a patrně i předchozí etapy domu. Odlišná povaha zdíva levé a pravé části této partie fasády je pravděpodobně důsledkem pře-staveb. Partie s oknem blíže síni se zdá starší a konstrukčně nejspíš souvisí se zděnou částí stěny mezi síní a světnicí. Pří-slušný okenní otvor má na vnější straně dochované dvě fá-ze cihlového záklenku, které se obě liší od způsobu, jakým jsou klenuty okenní niky vyzděné při klasicistní přestavbě. Podle toho bychom mohli existenci okna, respektive oken v této stěně posunout aspoň do doby baroka. Otázku jejich souvislosti se středověkým stavem, jakkoli možné, to však neřeší.

(J. A.)

Obr. 21: Saky, čp. 2, půdorys srubu s vyznačením archeologických sond a uvedením hodnot nadmořské výš-ky. Tečkované obrysy nejnižší části zahloubeného objektu č. 1. I - základový vkop (viz obr. 22), II - západní son-da ve výplni objektu č. 1, dno odkryto jen v západní části sondy (viz obr. 23, 24), III - východní sonda ve vý-plni objektu č. 1 (viz obr. 25), IV - sonda v severní části výplně objektu 1, provedená do hloubky 0,7 m.

ARCHEOLOGICKÁ SITUACE A VÝPOVĚĚ STŘEDOVĚKÝCH PÍSEMNOSTÍ

Projekt sanace dochované části srubu předpokládal sní-žení stávající úrovně terénu v interiéru, ležící oproti pů-vodnímu stavu přibližně o 0,3 m níže, o dalších 0,7 m. Mož-nost narušení případných reliktní původního topeniště se i přes oprávněnou skepsi stala před zahájením zemních prací podnětem k přizvání archeologa. Tomu nezbylo než po-tvrdit, že v důsledku dřívějších terénních úprav se z ně-kdejšího otopného zařízení v dochované úrovni podlahy nic nedochovalo. Součástí sanačního projektu byla přirozeně ta-ké likvidace míst, kde se mohl nalézat zbytek zásypu zá-kladového vkopu pro podezdívku srubu. Její nejvyšší par-tie byla odhalena při někdejších snížení úrovně podlahy. V provedených sondách se ukázalo, že kameny podezdív-ky pod severovýchodní stěnou byly přiloženy přímo ke stě-ně základového vkopu. Pod severovýchodním úsekem severový-chodní stěny překračovala nejvyšší část podezdívky linii lí-ce roubení a zasahovala do interiéru místnosti (viz níže). Pod jižním úsekem téže stěny zdivo takovou nepravidelnost ne-vykazovalo, jeho líc zde probíhal podobně jako pod severo-západní stěnou téměř souběžně s lícem srubu.

Pod západní částí severozápadní stěny se stěna nelíco-vané podezdívky a hranice základového vkopu nedotýkaly, prostor mezi nimi vyplňoval zásyp (obr. 21:I; 22). Z něho by-

Obr. 22: Saky, čp. 2, základový vkop pod západní částí severozápadní stěny srubu, pohled od východu, viz obr. 21:I (foto M. Ježek, 1999).

lo získáno pět keramických zlomků, mezi nimi i zlomek okraje, který řadíme k přelomu 13. a 14. století, fragment nádoby z 15., popř. první poloviny 16. století a úlomek z komory kamnového kachle (obr. 27: A). Přes úvodní pochyby o dochování zbytků topeniště se tedy, jak se pokusíme zdůvodnit, patrně podařilo získat svědectví o jeho vývoji, které však nebylo poslední (viz níže). Později byla v rámci sanačních prací odstraněna též horní část kamenné podezdívky, na níž do té doby spočívalo roubení. Na odkrytých úsecích zdíva nebyly patrné spáry, které by oddělovaly podezdívku od spodní, základové partie vnější kamenné plenty srubu. Nenalezli jsme zde ani jiné stopy stavebního předělu. Spodní partie podezdívky zůstala zachována, její základová spára nebyla obnažena.

Při začistění dochovaného povrchu podlahy obytné místnosti, tvořené podložním materiálem, bylo přibližně v jejím středu nalezeno několik keramických zlomků. Zemina se zde od okolního terénu nijak neodlišovala. Po následném plošném snížení terénu o 5 - 8 cm, do úrovně, kde se projevil přechod mezi zvětřalým a pevnějším horizontem podloží, byl v severní části místnosti odkryt obrys zahlučeného objektu (č. 1). Průměr jeho oválného půdorysu se pohyboval přibližně mezi 3,05 m a 3,65 m (viz obr. 20, 21). Severovýchodní úsek zůstal ukryt pod severovýchodní stěnou domu. Na povrchu výplně objektu jsme vyměřili tři postupně adaptované sondy, později z bezpečnostních důvodů doprovozené odstraněním nejvyšší části výplně v jižním sektoru. Rozsah sondáže byl určen postupem sanačních prací, technickými nároky i hledáním kompromisu mezi

Obr. 23: Saky, čp. 2, objekt 1, pohled do dolní části vytěžené západní sondy (foto M. Ježek, 1999).

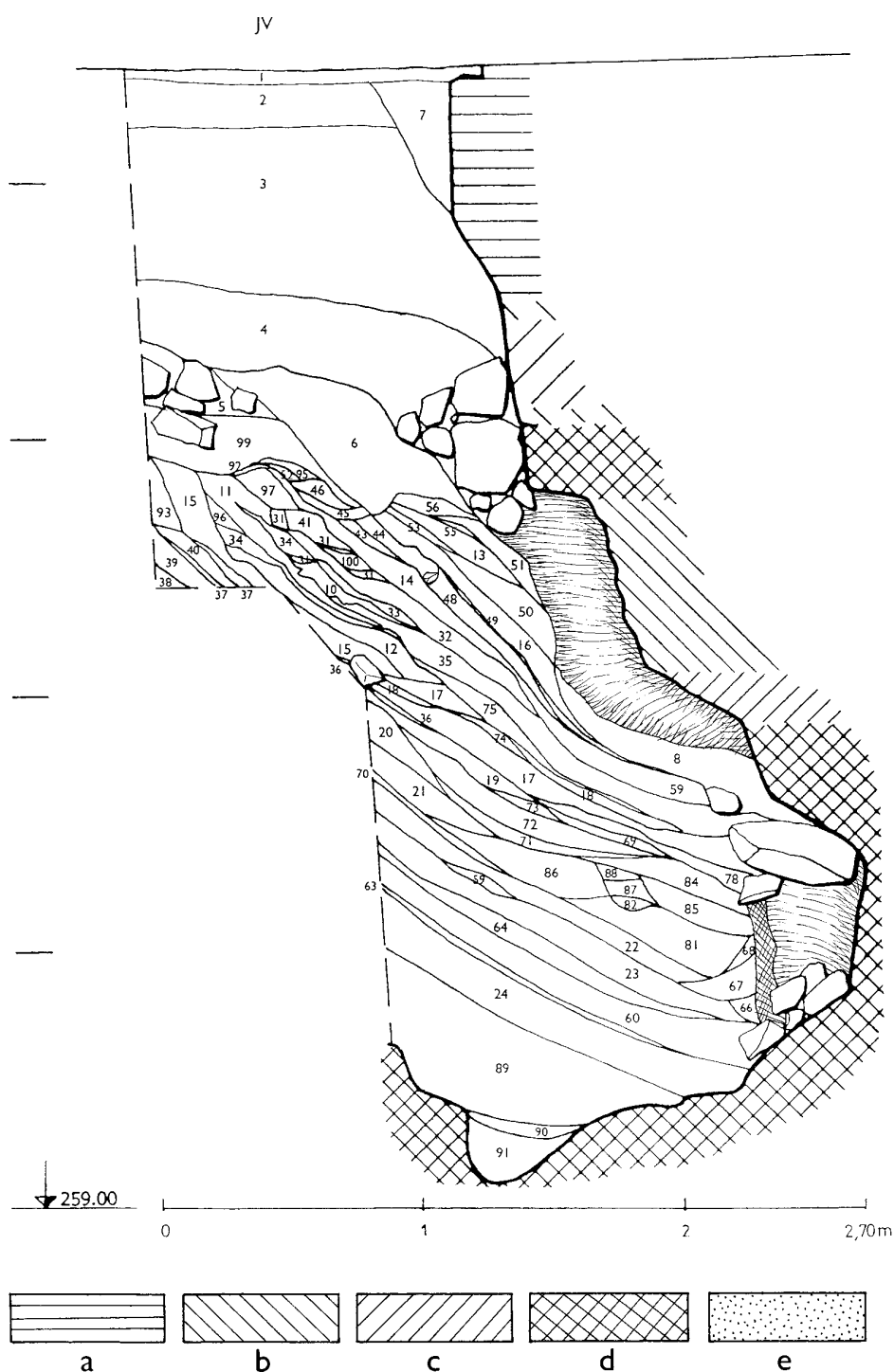
záměrem zachovat převážnou část situace a zároveň získat reprezentativní poznatky. Ve dvou ze sond, východní (obr. 21:III) a západní (obr. 21:II), jsme dospěli na dno objektu. Po zjištění jeho hloubky jsme v severní sondě (obr. 21:IV) na takovou snahu rezignovali a omezili se na zachycení okraje objektu v tomto místě.

V obou dokončených sondách byla zjištěna obdobná situace. Horní, přibližně 1,5 m (od úrovně dochované podlahy) mocná část výplně byla tvořena zasypaným souvrstvím z přemístěného zvětřalého podloží, obsahujícím velké kameny z místního skalnatého podkladu. Nižší část výplně objektu, mocnou v jeho nejhlubším místě téměř 3 m, tvoří početné vrstvy (obr. 24, 25). Mnohé sestávaly z přemístěného podložního materiálu (podrobněji Ježek 1999). Jejich sklon k jihozápadu, jenž se projevil v západní sondě, přičítáme nerovnosti dna objektu a nerovnoměrnému průběhu zasy-pávání, patrnému ze srovnání situace v nejnižší části obou sond. Na jihozápadní straně nepřiléhala výplň ke stěně objektu. Vzniklou dutinu, patrnou v celé výšce objektu, překrývaly objemné kameny, vzpříčené mezi vyššími vrstvami výplně a stěnou odsekaného podloží. Nad kameny ležela vrstva (7), obsahující již zmíněné střepy středověké i novověké keramiky. Z této vrstvy, v rámci výplně objektu stratigraficky nejmladší, bylo získáno 67 zlomků nádob. Většina z nich pochází ze 13. a 14. století. Nečetnými kusy je zastoupeno zboží 15. století. Dalších 9 střepků, opatřených na vnitřní straně zelenou či hnědou glazurou, řadíme do 16. až 17. století. Kromě fragmentů nádob zde byly nalezeny i zlomky kamnového římsového kachle, jehož rezná čelní stěna

byla zdobena rostlinným deko-rem (obr. 27:7). Obdobné výrobky známe z kamnových těles ze 16. století. Očazení vnitřní strany kachle svědčí o tom, že svoji funkci po nějakou dobu plnil.

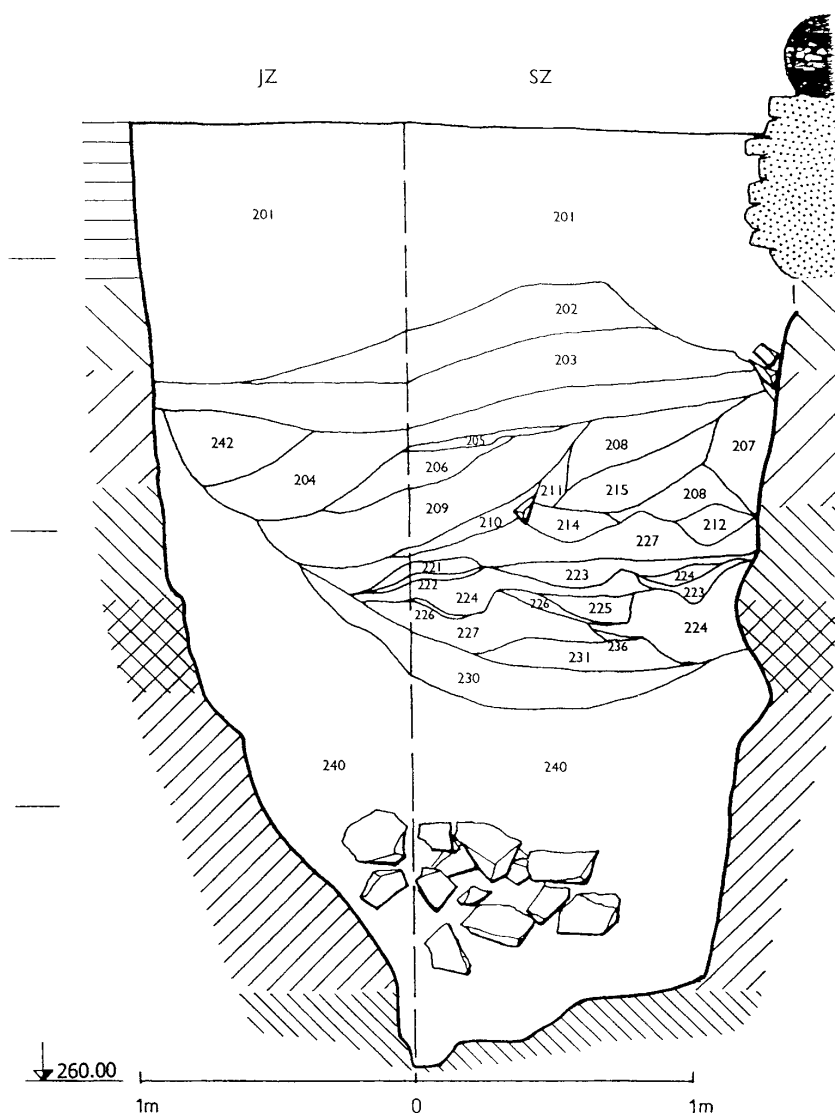
Z vlastní výplně objektu (vrstvy 2 - 6, 8 - 240) byly vyzdvíženy fragmenty keramických nádob ze 13., 14. a 15. století. Ze 339 zlomků, které z ní pocházejí, tvoří přibližně tři čtvrtiny materiál z druhé poloviny 13. a ze 14. století. Zbývající část souboru sestává z fragmentů nádob z 15. století, jejichž chronologicky citlivější kusy lze řadit do mladší fáze věku. Nečetné zlomky z 15. století vydaly i ty stratigraficky nejstarší vrstvy, které poskytly keramické nálezy (vrstvy 19, 23, 84, 240). Kromě převládajících střepů z běžného kuchyňského nádobí se zde vyskytují zlomky stolní výbavy, zhotovené ze světlé, jemně plavené hlíny, zdobené červenými liniemi. Rozdíly v materiálu a zpracování dovolují tuto skupinu členit do staršího (2. polovina 13. - počátek 14. století) a mladšího (15. století) horizontu. Hrnce z mladší části celého souboru bývaly opatřeny uchem, nečetné zlomky pocházejí z redukčně pálených hlazených tenkostěnných nádob. Další zjištěné tvary, které náleží pozdnímu středověku, představují kahánek, trojnožka, především pak pokličky a misky. Nejmladší část záspy vydala kus trojnožky. Dva střepy dutého skla nedovolují přesnější dataci. Mezi početnými kameny, vyzdvihovalými ze všech vrstev výplně, se vyskytovaly konkrce nápadné hmotností i tvarem (viz níže).

Výplň objektu dolehla na nerovné dno. V místě východní sondy jej tvoří povrch odtěženého jílového podloží, v prostoru západní sondy povrch odsekaného skalního podkladu, částečně překrytý slabou vrstvou silně uhlého podložního jílu. V ní ležela korodovaná železná motyka (obr. 29). Kolmo k ní přiléhala dutina po zetlelé násadě o délce přibližně 32 cm, obsahující zbytky dubového dřeva (obr. 28). V západní sondě, kde se dno podařilo odkryt ve větším rozsahu, ležel nejnižší bod v úrovni 259,10 m n. m., v mělké žlabové prohlubni. Spočíval tedy 4,7 m pod někdejší podlahou místnosti (původní úroveň podlahy ležela přibližně o 0,3 m výše než v době výzkumu). Východní sonda se zastavila na povrchu

Obr. 24: Saky, čp. 2, objekt č. 1, jihovýchodní profil západní sondy (viz obr. 21:II). Popis vrstev viz Ježek 1999; a - běžová jílovitá hlína (silně zvětřalé podloží), b - rudofialový jílovec, c - bělavé a šedé slínovce, d - bělavé a žluté zvětřalé kaolinické pískovce, e - podezdívka.

podloží v úrovni 260,09 m n. m. Stěny objektu vyhloubené do podložní skály se na většině odkrytých míst směrem dolů zužovaly. Do jihozápadního úseku stěny však byl pod úroveň přechodu jílového podloží v pískovcovou skálu vysekán výběžek, který zasahoval přibližně 1,6 m od ústí objektu směrem k jihozápadu pod povrch terénu. Stěny tohoto značně členitého výběžku jsou poznamenány svislými a šikmými vseky ostrým nástrojem. Výplň objektu nedolehla k jihozápadní stěně výběžku a pod skalnatým převísem tak zůstala vzduchová dutina.

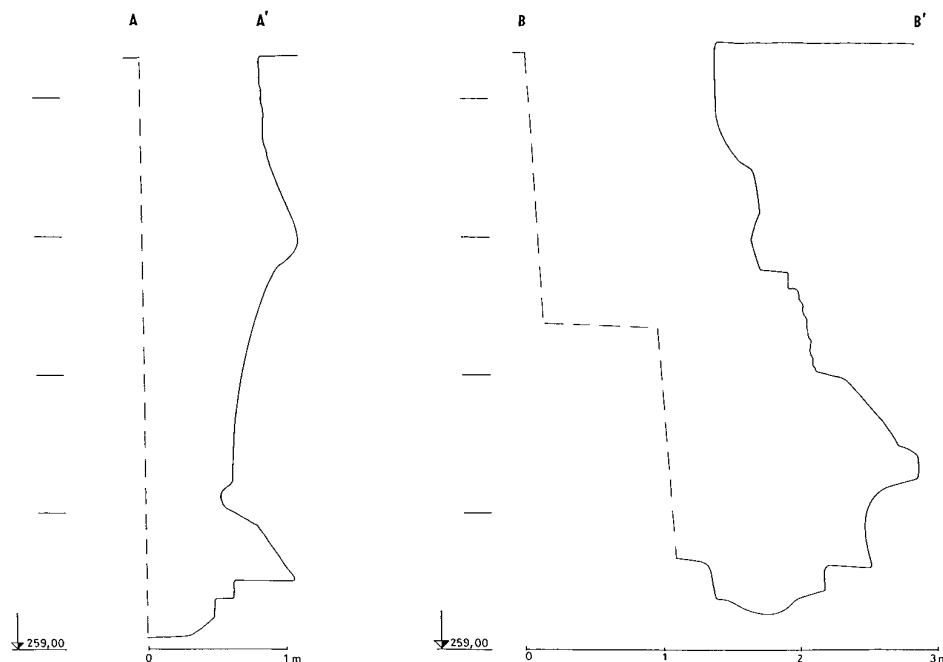
Obr. 25: Saky, čp. 2, objekt č. 1, severozápadní a jihozápadní profil východní sondy (viz obr. 21:III). Popis vrstev viz Ježek 1999. Vysvětlivky u popisu obr. 24.

Při úpravách prostranství severozápadně od obytného domu (obr. 3:h), jejichž součástí bylo snižování úrovně terénu mechanizací, byla registrována další archeologická situace (obr. 30). Ve stěně výkopu, který dosáhl do hloubky 2 m od povrchu stávajícího terénu, byl zaznamenán řez výplní zahloubeného objektu (č. 2). Dno objektu, a tedy i informace o jeho hloubce, zůstaly skryty pod dnem výkopu. Cesiové magnetometry R. Křivánka (ArÚ AV ČR Praha) tu při dodatečném plošném měření zaznamenaly malé izometrické anomálie, svědčící o úrovni dna objektu č. 2 nehluboko pod dnem výkopu. Odtěžená část výplně objektu sestávala z vrstev tvořených převážně zeminou zvětralého podloží (podrobněji Ježek 1999). Vydaly zlomky keramiky, kterou řadíme do 13., 14. a 15. století. Nelze vyloučit, že v prostoru mezi srubem a polohou objektu č. 2, vzhledem ke znečištění kovovým odpadem magnetometricky nezkoumatelným, zůstaly utajeny další objekty podobného charakteru, které se ostatně mohou vyskytovat i v širším okolí usedlosti.

Objekty odkryté na pozemku usedlosti čp. 2 poskytly prozatím nejstarší doklady středověkého osídlení na katastru vsi Saky. Nejstarší získaný keramický materiál, který dovoluje přesnější datování, pochází ze 13. století. Také mlčení písemných pramenů z doby před 14. stoletím, které vsi na příslušném území poměrně podrobně evidují (viz níže), je důvodem ke skepsi vůči možnosti klást počátky zdejšího osídlení před období strukturálních proměn českého venkova. Veškeré doklady sídelních aktivit 13. a 14. století jsme však odkryli v sekundárním uložení v situacích, jejichž výplň vydala rovněž keramické zlomky z mladší fáze 15. století. Absence prokazatelně mladších zlomků ve vlastní výplni objektů č. 1 a 2 zajisté nemůže být nesporným důvodem k vyloučení starší fáze 16. století z úvah o jejich zasypání, pokládáme ji však vzhledem k početnosti získaného souboru za určující i s ohledem na vztah objektu č. 1 k dochovanému srubu. Vzhledem k nepřítomnosti výrazných splachových vrstev při dně objektu nemáme důvod klást jeho funkci do doby před 15. stoletím. Ilustrací životní úrovně života v Sakách v době před vznikem srubu jsou mimo jiné zlomky skleněných nádob z výplně objektu č. 1.

Vypovídací možnosti odkryté situace jsou limitovány nedochováním podlahových horizontů v interiéru srubu. Propadává-

ní původních zásypových vrstev mezi objemné kameny do dutiny, nevyplněné zásypem, vedlo v místech výplně objektu č. 1 ke vzniku deprese. Tato potíž byla řešena dosypáním zeminy (vrstva 7), se kterou sem pronikly zlomky nádob z 16. - 17. století a fragmenty renesančního kamenného kachle. Hypoteticky lze tento zásah spojovat s úpravou podlahy světnice, otevřená zůstává možnost souběžné změny otopného zařízení, s nímž mohla být spojena i likvidace kachlových kamen ze 16. století. Úvahy o vývoji otopného zařízení ovšem vycházejí z předpokladu o umístění kamen, z nichž zlomky kachlů pocházejí, v dochovaném srubu. Sotva však lze v celé usedlosti i v jejím nejbližším okolí najít jinou místnost, kam by bylo možné kachlová kamna situovat. Podle výsledků stavebně historického průzkumu došlo v mladší fázi 17. či počátkem 18. století k předělu ve vývoji světnice. Archeologie však v důsledku někdejšího snížení úrovně podlahy srubu nemůže stanovit, zda kachlová kamna v 16. století zaujala místo staršího topeniště nebo

Obr. 26: Saky, čp. 2, objekt č. 1, západní sonda, řezy A - A' a B - B' (viz obr. 21:II).

zda byla součástí obydlí již od jeho zbudování. Rozhodující slovo tu náleží stavebně historickému průzkumu, jehož součástí je interpretace účelu horního okénka v průčelí srubu. Podstatné tu jsou výsledky rozboru nejstarších stop členění místnosti a jejího prvotního vzhledu. Připomeňme, že předpokládaná proměna dymné jizby ve světnici je kladena do pokročilého 16. století, popř. do nepříliš pozdější doby (viz výše).

Nemáme ani opory pro rozhodnutí, zda zlomky kachlů vyzdvižené ze zásypové vrstvy objektu č. 1 a ze základového vkopu jsou z téhož nebo ze dvou odlišných kamnových těles. Jediný fragment kamnového kachle, vyzdvižený z výplně základového vkopu pod severozápadní stěnou, může přispět k určení *datum post quem* pro vznik podezdívky a stát se podnětem k názoru o dodatečném podezdění srubu. Absence spár mezi podezdívkou a vnější kamennou plentou srubu dovoluje vznik těchto zděných úseků spojit. Předpoklad o vzniku podezdívky v době po zániku kachlových kamen za současného stavu poznání uzavírá cestu k přímé odpovědi na otázku, zda vznik a zasypání zahloubeného objektu č. 1 předcházely zbudování srubu či zda byl zahloubený objekt součástí prvotní dispozice obydlí. Možností situování objektu č. 1 v interiéru obytné místnosti odporuje především velikost ústí o průměru přesahujícím 3 m. Na dně objektu nebyly zjištěny známky sesunutí okrajů ústí, proto nelze předpokládat jeho původně užší průměr. Spolehlivé zakrytí tak velkého otvoru nad bezmála pětimetrovou jámou, které by dovolovalo bezpečný pohyb obyvatel srubu, by vyžadovalo náročnou nosnou konstrukci. Také nález objektu č. 2 na prostranství před domem dosvědčuje, že funkce zjištěných objektů nebyla vázána na interiér pozdně středověké či raně novověké obytné zástavby. I stáří keramických zlomků z výplně objektu svědčí o tom, že objekt č. 1 byl zasypán před vznikem dochovaného srubu.

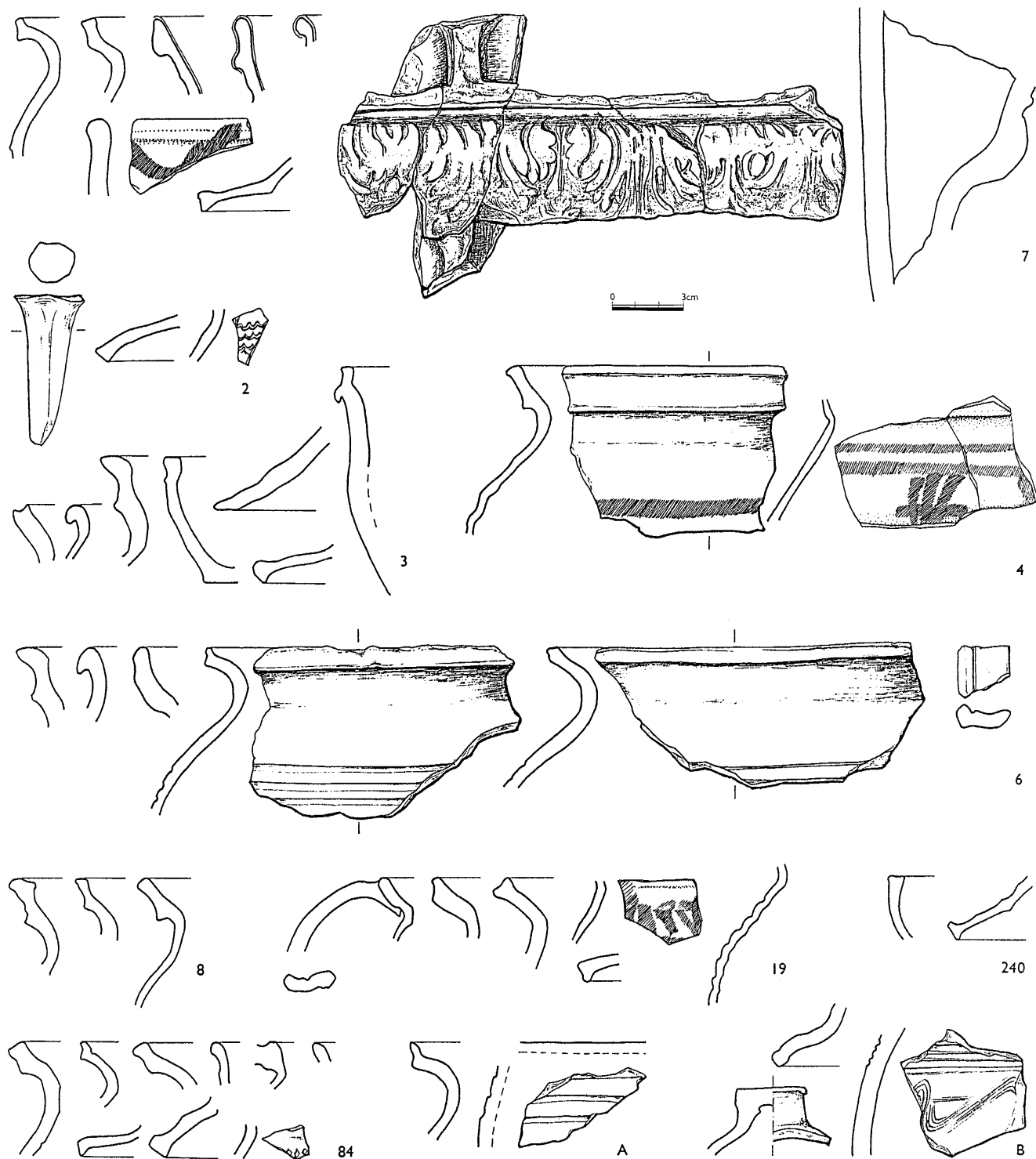
Více než třímetrový průměr ústí objektu č. 1 dovoluje při pokusu o určení jeho někdejší funkce vzhledem ke sniže-

né schopnosti konzervace a značným technickým nárokům vyloučit variantu jeho zásobní funkce. Jámy k uskladnění potravin či osiva, na českém i moravském venkově 18. až 19. století situované zpravidla mimo obytná stavení (Kunz 1951, s. 182 - 183; Kunz 1965, s. 159), byly v nečetných případech dokumentovány i pod podlahou světnice (Kunz 1965, s. 158 až 159). Jejich společným rysem však je přibližně metrový průměr ústí, určený funkčními i provozními důvody. Uvedené rozdíly jsou kromě celkových souvislostí také důvodem ke zdrženlivosti vůči spojování odkrytých situací s objekty využívanými na středověkých panských sídlech (srov. Gabriel - Knop 1990) a v lokačních útvarech (Richter 1982, s. 50 - 52) ve skal-

ních oblastech. Pominout lze také eventualitu propadlých lochů, známých především z jihomoravských vsí 13. - 15. století (viz Nekuda V. 1975, s. 90 - 91; Unger 1987, s. 97 - 101; Nekuda V. 1992) i z východních Čech (viz Stěpán - Vařeka 1991, s. 160; Kronika, s. 20). Oproti zříceným stropům těchto chodeb, dlabaných pod povrchem terénu, se v Sakách setkáváme se zásypem vřazovaným do otevřené jámy.

V dochovaných písemných pramenech se Saky poprvé objevují k roku 1382, kdy Jiří ze Sak prokázal koupi dvora od Ješka Sakovce (AČ 31, č. 35, s. 365). Písemnosti o okolních vsích však dovolují nahlédnout hlouběji do místních dějin. Pchery, Netovice, Humny a Jemníky, které Saky obklopují (obr. 2), jsou prvně jmenovány ve falzu, hlásícím se do doby panování Přemysla Otakara I. (CDB II, č. 378, s. 422). Listina obsahuje výčet nároků pražského svatojiřského kláštera. Případné pochyby o věrohodnosti listiny, zhotovené patrně v druhé polovině 13. století, rozptyluje shoda s textem stejného účelu z roku 1233 (viz Nový 1991, s. 127). I v něm jsou zmíněné vsi mezi řadou dalších uvedeny (CDB III/1, č. 40, s. 38 - 39). V polovině 13. století již většinu z nich držel jako součást kompaktního majetkového celku Ojír z Friedbergu. Po jeho smrti (1253) připadly králi, který roku 1277 celý *districtus*, sestávající z Jemník, Pcher, Vinařic, Humen, Žehrovic a dvou Libušínů, přidělil ostrovskému klášteru (CDB V/2, č. 841, s. 552). V majetku kláštera byly ještě na konci 14. století (DRC, s. 70 - 71). Teprve tehdy vystupují v písemnostech také Saky jako obec tvořená majetky drobných pozemkových vlastníků (AČ 31, č. 35, s. 365).

S ohledem na situace odkryté v Sakách nelze pominout otázku původu názvu sousední vsi, podle níž král zmíněný *districtus* nazýval *bona nostra in Gemnik*. Od Sak ji dělí necelé 2 km. Podle A. Profouse (1949, s. 121) je název Jemníky odvozen od činnosti lidí pracujících v jamách. Autor uvádí dvojí význam slova *jáma* ve středověké češtině a rozlišuje jámu na dobývání rud a jámu na chytání zvěře. V prvním významu podle něho bylo slovo *jáma* známo jen na Mora-

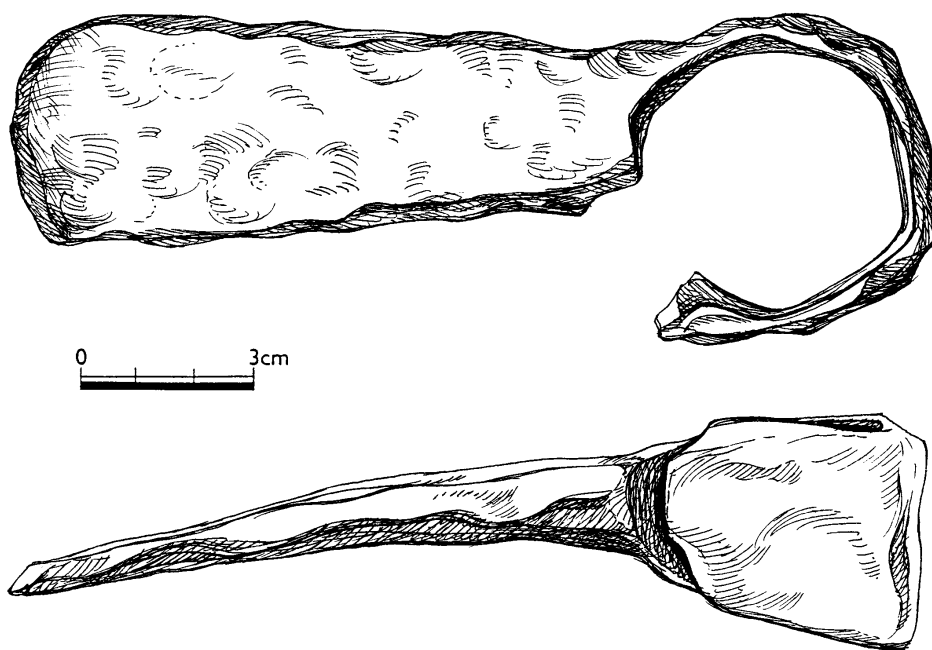
Obr. 27: Výbrané zlomky keramiky s označením příslušné vrstvy výplně objektu č. 1. A: zlomky z výplně základového vkopu pod severozápadní stěnou srubu. B: střepy z horní části výplně objektu č. 2 (vrstva 306).

vě, v Čechách se v té souvislosti mělo používat výhradně slovo *hora*. Otázka počátků užívání překladu německého *der Berg*, šířeného v českých zemích s rozvojem těžby kovů v pokročilém 13. století, náleží filologům. Na nich zůstává i hodnocení závěru A. Profouse (1949, s. 121), podle něhož byly české Jemníky, jejichž existence je doložena k 1. třetině 13. století, sídlem lidí, „kteří se vyznali v chytání zvěře do jam“. Již B. Krzemieńska a D. Třeštík (1964, s. 659) upozornili, že v Knovízu, vsi sousedící s Jemníky, žili v 11. sto-

letí mj. *rudníci* (CDB I, č. 387, s. 379). Název Jemníky proto kladli do souvislosti s jejich činností (Krzemieńska - Třeštík 1965, s. 653). Se služebným zázemím přemyslovského Libušína odůvodněně spojili též Pchery, Vinařice a další blízké vsi. Doklady o existenci Pcher v první třetině 13. století (CDB II, č. 378, s. 422; CDB III/1, č. 40, s. 38 - 39) nedovolují hledat společný kořen jejich jména a názvu vsi Pucher na Kutnohorskú, odvozovaného od německého označení stoupy na roztloukání rudy (Profous 1951, 501). Pro-

Obr.28: Nejnížší část objektu č. 1, západní sonda. Na dně patrná železná motyka (viz obr. 29) s přiléhající dutinou po dubové násadě (foto J. Anderle, 1999).

Obr. 29: Železná motyka ze dna objektu č. 1 po konzervaci (viz obr. 28).

věřit variantu výkladu o vzniku objektů, zjištěných v Sakách, při těžbě nerostných surovin však dovolil rozbor konkréci vyzdvížených z výplně objektu č. 1, vyhloubeného do podložní skály.

(M. J.)

VÝSLEDKY ROZBORU VZORKŮ Z OBJEKTU Č. 1 A JEJICH VZTAH KE GEOLOGICKÉ STAVBĚ OKOLÍ SAK

Skalní podklad zkoumané lokality je součástí sedimentární výplně Kladenské pánve. V mladších prvohorách

(svrchním karbonu) se zde vytvářela mocná souvrství sladkovodních sedimentů, na která byly místy vázány uhelné sloje. Při druhohorní mořské transgresi byly karbonské horniny úplně překryty sedimenty křídového stáří. Od mladších třetihor zde nastala denudace a zařezávání vodotečí do skalního podkladu. Vznikaly tak údolí a hřbety směru přibližně JZ - SV. Třebichovický potok protékající obcí Saky postupně erodoval křídový pokryv, až obnažil podložní karbonské sedimenty. Denudační relikt okraje české křídové tabule se zachovaly pouze v horních partiích hřbetů. V terciéru došlo též k průniku čedičových vyvřelin, které vytvořily jihovýchodně od dnešní obce Vinařickou horu. V kvartérním období se kromě pokračující eroze projevila sedimentace spraší i povodňových a svahových hlín.

Horniny středočeského permokarbonu se dělí již od minulého století na 4 souvrství. Ta jsou označována podle převládající barvy sedimentů na spodní šedé, spodní červené, svrchní šedé a svrchní červené. Skalní podklad obce Saky tvoří horniny spodního červeného souvrství. V tektonické kře zakleslé severně od obce, stejně jako východně od ní, směrem na Jemníky, vystupuje i mladší svrchní šedé souvrství (Hnízdilová 1973, příl. č. 4). Spodní červené souvrství se v Kladenské pánvi obecně vyznačuje hlavně přítomností pestrých (červených, žlutavých, fialově červených, červenohnědých) pískovců, prachovců a jílovců, které bývají většinou slídnaté. Objevují se tu i železivec, tj. po-

lohy deskovitých pískovců, zpevněných hydroxidy a kyslíčníky železa (Horný et al. 1963, s. 70).

Rychlé střídání hornin pestrých barev se projevilo i ve stěnách archeologicky zkoumané šachtice v areálu statku čp. 2. Zastoupeny byly bělavé a žlutavé zvětralé kaolinické pískovce, slabě železité narezlé pískovce a slepence, hnědofialové až rudofialové slídnaté jílovce, šedě flekaté a bělavě jemně slídnaté pískovce a jílovce (obr. 24, 25). Ve vrstvách červené, fialové až rezavě zbarvených jílovců se místy vyskytly železité konkréce.

Z minulosti je v širším okolí zkoumané polohy známa těžba černého uhlí u obce Jemníky. Od konce 18. století se na několika místech dobývala surovina vázaná na kounovské

slojové pásmo svrchního šedého souvrství (doly Humboldtův a Miotschův). U Podlešína se kromě uhlí těžily v řadě štol červeně zbarvené jílovce (tzv. rudky), které se používaly k výrobě barev. Další výskyty rudky byly zaznamenány na východním okraji Knovíze (Obrhel 1955, s. 276n.). U Jemník se dříve vyskytovalo i malé hliniště, z něhož byla zpracovávána spraš na plné cihly (Hnízdilová et al. 1972, s. 10).

V nedávné minulosti proběhl severně od Sak, v místech výše zmíněné zakleslé kry, podrobný geologický průzkum k ověření zásob nežáruvzdorných jílu spodního šedého souvrství pro výrobu cihlářského zboží a stavební keramiky (Hnízdilová 1973). Doklady o exploataci rudních či nerudních surovin v obci Saky a blízkém okolí nebyly v archivních geologických zprávách ani literatuře nalezeny.

Při terénním výzkumu v Sakách v roce 1999 vyvolaly pozornost úlomky železitých konkrécií, které se poměrně hojně vyskytovaly v zásypu archeologicky zkoumaného objektu a omezeně i ve stěnách šachtice v původním horninovém prostředí. Původně duté konkrerce měly zcela nepravidelný tvar, značně rozdílnou velikost a vyznačovaly se i kolísající barvou, váhou, tloušťkou stěn a pevností. Tyto vlastnosti s velkou pravděpodobností ovlivnila koncentrace minerálů železa v tmele konkrécií.

O existenci konkrécií ve spodním červeném souvrství v dané oblasti se literatura nezmiňuje. Je to zřejmě dáno malou prozkoumaností, která vyplývá z absence uhelných slojí či souvislejších poloh jiných rudních i nerudních surovin. Konkrerce však byly zjištěny při výše zmíněném podrobném geologickém výzkumu nežáruvzdorných jílu spodního šedého souvrství severně od Sak. Podle Hnízdilové (1973, s. 16) se zvýšená přítomnost železa v tomto souvrství projevuje výskytem různě velkých konkrécií rozličné pevnosti. Malé, silně limonitizované a měkké konkrerce jsou častější než konkrerce velké (nad 10 cm). Vyšší obsahy tohoto kovu byly zaznamenány i ve vodě z hydrogeologického vrtu u Sak (Pilařová 1980, s. 13).

Chemická a rentgenometrická stanovení vybraných vzorků, získaných při archeologickém výzkumu v objektu čp. 2, provedli pracovníci Ústavu geochemie, mineralogie a nerostných zdrojů PřF UK pod vedením RNDr. J. Mihaljeviče a RNDr. A. Ždimery. Kromě tří hlavních prvků (železa, manganu a křemíku) byly pro kvantitativní analýzu vybrány prvky, které mohou indikovat určitý typ zrudnění prvohorních pánevních sedimentů. Výběr vzorků pro chemické analýzy a RTG identifikaci přítomných minerálů proběhl ve dvou fázích. Rozborům byla nejdříve podrobena náhodně vybraná konkrerce ze zásypu šachtice (SAKY 1), dále konkrerce z rudofialově zbarvených jílovců (SAKY 2), vzorek samotných rudofialových jílovců ze stěny šachtice (SA-

Obr. 30: Saky, čp. 2, plocha severozápadně od domu s dochovaným srubem. Šipkou označen řez objektem č. 2, pohled od severu, viz obr. 3:h (foto M. Ježek, 1999).

KY 3) a rezavě zbarvený proplástek v bělavých jílovcích ze dna šachtice (SAKY 4). Konkrerce dokumentované při archeologickém výzkumu nesly jako jediné z přítomných materiálů znaky rudniny.

První analýzy potvrdily předpokládaný zvýšený obsah Fe v konkrercích a vyloučily přítomnost jiných rudních formací. V druhé etapě proto byly z množství nalezených konkrécií vybrány dvě, které podle váhy a vzhledu nejlépe splňovaly rudní kritéria (SAKY 5 a 6). Vzorky přírodnin doplnil struskovitý slitek s bublinkami po plynech (SAKY 7), pocházející z mladší vnitřní omítky srubu obytné budovy čp. 2 (patrně na obr. 18).

Rentgenometricky byly v pěti vzorcích určeny následující minerály:

SAKY 1 - křemen, goethit, illit a kaolinit

SAKY 2 - křemen, illit a kaolinit s příměsí dickitu, goethit, živec (orthoklas?)

SAKY 3 - křemen, illit a kaolinit s příměsí dickitu, živec

SAKY 4 - křemen, illit a kaolinit s příměsí dickitu, goethit, živec

SAKY 7 - fayalit, olivín.

Minerály jsou řazeny zleva doprava podle semikvantitativně stanovené koncentrace (výšky piků na rentgenometrickém záznamu). Hlavním minerálem všech materiálů přírodního původu je tedy křemen, méně zastoupenou skupinou jsou jílové minerály (illit, kaolinit, dickit), stopovou příměsí tvoří živec. Minerálem železa v konkrercích i rezavě zbarveném proplátku je minerál goethit (FeOOH), typický černohnědou barvou. Ten vzniká hlavně oxidační přeměnou minerálu sideritu (FeCO_3) a pyritu (FeS_2). Dalším nositelem železa v konkrercích jsou bezpochyby koloidní složky limonitu, rentgenometricky neidentifikovatelné. (Viz tabulka 1)

Z výsledků chemických analýz vyplývá, že těženou surovinou byly s největší pravděpodobností železité konkrerce

Tabulka 1: Výsledky chemických analýz

Vzorek		SAKY 1	SAKY 2	SAKY 3	SAKY 4	SAKY 5	SAKY 6	SAKY 7
Stanovení								
Ba	mg/kg	528	403	443	426	579	459	153
Be	mg/kg	6.8	6.5	3.8	2.9	6.7	7.7	0.6
Cd	mg/kg	<0.3	<0.3	<0.3	<0.3	<0.3	<0.3	<0.3
Co	mg/kg	100	32	8.6	18	111	157	38
Cr	mg/kg	27	56	72	40	35	29	25
Cu	mg/kg	16	75	18	6.5	17	16	67
Ni	mg/kg	160	71	22	30	167	212	70
Pb	mg/kg	<2	4.9	13	8.9	<2	<2	<2
Sr	mg/kg	62	80	42	30	76	79	53
Zn	mg/kg	360	370	68	86	348	496	26
Fe	%	13.50	11.40	3.90	6.0	22.50	29.20	72.5
MnO	%	1.30	0.32	0.01	0.30	-	-	-
SiO ₂	%	37.50	52.00	61.90	63.70	33.3	23.48	27.72

Stanovení stopových prvků bylo provedeno metodou plamenové AAS na přístroji Spectr AA 200 fy Varian, stanovení SiO₂ vázkovou metodou. Přepočet %Fe na %Fe₂O₃ se provede vynásobením %Fe koeficientem 1,43.
< - stanovení pod uvedenou mezí detekce

Tabulka 2: Porovnání obsahů vybraných prvků sedimentů svrchního karbonu s konkréce-mi a srovnávacími vzorky ze Sak.

Vzorek	1*		2*	SAKY 2	SAKY 1	SAKY 5	SAKY 6	SAKY 3	SAKY 4
Stanovení	M	MA	MAJ						
Ba mg/kg	451	108-1874		403	528	579	459	443	426
Be mg/kg	13	3-50		6.5	6.8	6.7	7.7	3.8	2.9
Cr mg/kg	88	43-179	71-99	56	27	35	29	72	40
Cu mg/kg	26	6-113	18-40	75	16	17	16	18	6.5
Ni mg/kg	37	11-123	31-50	71	160	167	212	22	30
Pb mg/kg	26	8-79	23-34	4.9	<2	<2	<2	13	8.9
Sr mg/kg	94	23-390		80	62	76	79	42	30
Zn mg/kg	83	37-189	37-58	370	360	348	496	68	86

1* - Čadková – Mrázek (1980, Tab. 2 – 12), M – průměrný obsah, MA – mez anormality (koncentrace odpovídající 95% očekávaných případů) – průměr z 56 vzorků pelitů svrchního karbonu Českého masivu.

2* - Benešová et al. (1971, Tab. 9) MAJ – mez anormality – průměr ze 20 vzorků jílovců spodního červeného souvrství středočeského permokarbonu

SAKY 1, 2, 5, 6 – konkréce

SAKY 3, 4 – srovnávací vzorky (rudofialový jílovec, rezavý jílovec)

s proměnlivým obsahem Fe₂O₃ (16,4 - 41,8% - průměr 4 vzorků 27,4% Fe₂O₃ tj. 19,2% Fe). Obsahy železa jsou z hlediska jejich využití k výrobě kovu příznivé. Ruda SAKY 4 by byla dokonce hospodárně využitelná podle současných kritérií.

Konkréce vznikaly uvnitř nezpevněných sedimentů v raném stádiu diagenéze. Jejich utváření je spojeno s pohybem roztoků v pórové vodě a adsorpcí, tj. akumulací určitých sloučenin na povrchu adsorbentu (adsorpce je fyzikálně-chemický děj, který řídí extrakci kovových prvků z podsyacených roztoků). U konkréci ze Sak, vytvářených ve sladkovodním prostředí, se projeví zvýšené obsahy kovů (zinku, niklu a kobaltu). Tyto stopové prvky jsou spolu se železem typické pro bazické vulkanické horniny, jejichž výskyt je z tohoto důvodu nutno v uloženinách spodního červeného souvrství v okolí Sak předpokládat (např. ve formě tufitických vloček). Výskyt mezivrstevních vloček a poloh vulkanického původu v souvrstvích Kladenské pánve uvádí např. Pešek (1994, s. 23n). Podobně jako v jiných rudách sedimentárního původu se v konkréci ze Sak projeví nepřímá úmě-

ra v koncentracích železa a křemíku (graf 1).

Z tabulky 2 vyplývá, že vzorky rudofialových a rezavých jílovců (SAKY 3 a 4) jsou kromě sníženého obsahu chrómu u vzorku SAKY 4 zcela srovnatelné s pelity (jílovcí) svrchního karbonu. V porovnání s jílovcí spodního červeného souvrství je vzorek SAKY 3 mírně deficitní v obsazích mědi a olova, vzorek SAKY 4 pak v koncentraci chrómu, mědi, niklu a olova. Nízké hodnoty uvedených prvků s výjimkou olova mohou souviset s jejich vysrážením v konkréci, při kterém došlo k ochuzení okolního sedimentu. Všechny konkréce (SAKY 2, 5, 1 a 6) mají anomální obsahy zinku a tři z nich též niklu spolu s kobaltem, deficitní jsou naopak koncentrace olova a chrómu (viz tabulka 2).

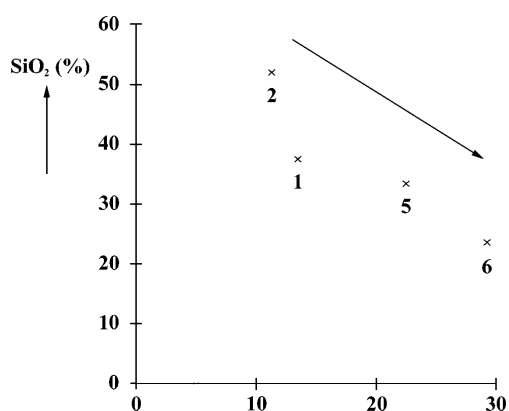
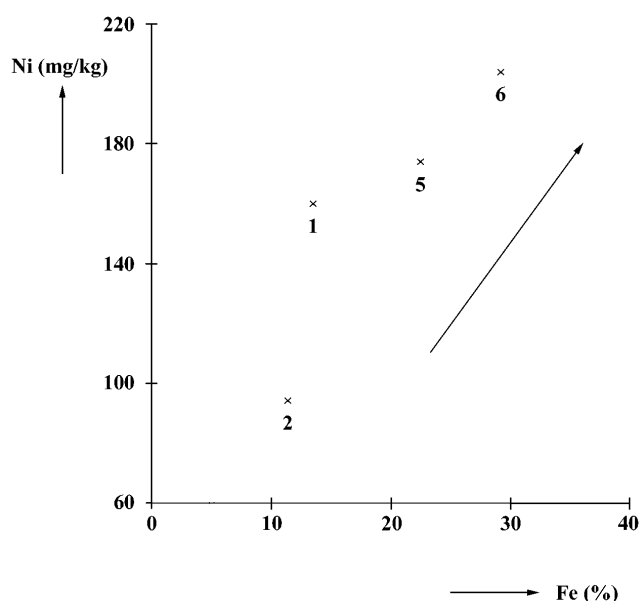
Vzájemnou provázanost obsahů Fe, Ni a Co v konkréci dokazuje přímá úměra mezi těmito geochemicky příbuznými prvky. Lineární korelaci Fe/Ni a Co/Ni ukazují grafy 2 a 3.

Ve srovnávacím vzorku (SAKY 7) struskovitěho slitku, vyjmutého z omítky srubu v usedlosti čp. 2, byly rentgenograficky identifikovány minerály ze skupiny olivínu (olivín a fayalit), které jsou běžnou součástí vykryštalizovaných tavenin železa. Protože v taveninách na sebe tyto minerály vážou dostupný Ni a Cr

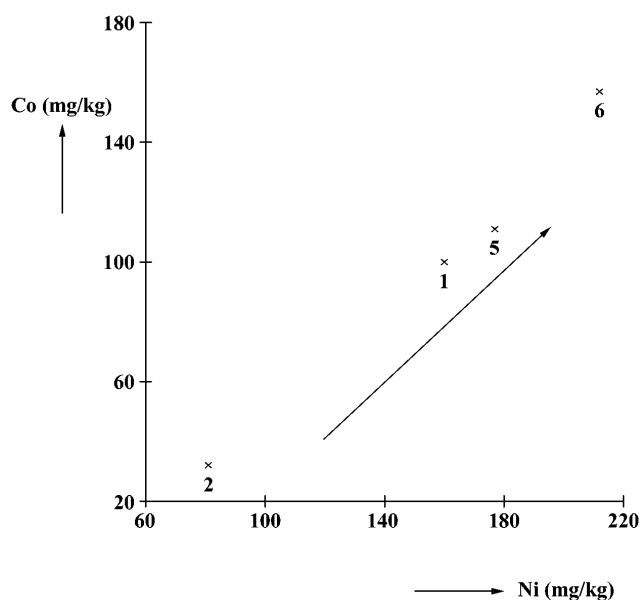
(Bouška et al. 1980, s. 295), byl by slitek vyrobený z konkréci uvedenými kovy nabohacen. Nízké obsahy Ni, Cr, Cu a Zn dokládají, že analyzovaná hmota vznikla při zpracovávání rud odlišné geneze a nemá s archeologickými nálezy výměny okolností souvislost.

Prvohorní sedimenty Kladenské pánve, které tvoří skalní podklad zkoumané lokality, patří k spodnímu šedému souvrství svrchního karbonu. Na barevně výrazné sedimenty ze zmíněného souvrství jsou vázány konkrécionální útvary se zvýšeným obsahem Fe. Předmětem těžby ve dvou archeologicky dokumentovaných šachticích se staly s největší pravděpodobností právě tyto železitě konkréce s obsahem užitkové složky až 29 %. Nositeli železa v konkréci byly minerály goethit a limonit. Další typy zrudnění chemické analýzy nepotvrdily. Geochemicky zajímavé anomálie Zn, Ni a Co ve hmotě konkréci neměly ve středověku na vlastní těžbu a zpracování suroviny ekonomický vliv.

Přípovrchová ruční těžba (nebo pokusy o získání rentabilní rudy) probíhala zřejmě v místech zvýšeného výskytu konkréci. Takové anomálie bylo možno v terénu snadno

Graf 1: Negativní korelace Fe - SiO₂ v konkrétech ze Sak.

Graf 2: Korelace Fe - Ni v konkrétech ze Sak.

Graf 3: Korelace Ni - Co v konkrétech ze Sak.

rozpoznat. Získávání suroviny usnadňovala dobrá rozpouštělnost navětralých vrchních partií karbonských sedimentů. Jednoduchá hornická díla byla po vymizení poloh s akumulovanými konkréty opouštěna a těžební činnost se přesunula na jiné místo. Středověká exploatace tohoto geneticky zajímavého typu zrudnění nebyla v Čechách dosud prokázána. Písemné a toponomastické prameny (viz výše) však naznačují, že jeho využívání mohlo být důležitou součástí ekonomiky zázemí raně středověkého Libušína. Z okolí Jemnick a Knovízu, kladených do souvislosti s těžbou a úpravou rudy, nejsou známa jiná ložiska rudných surovin, která by v 11. - 12. století mohla přitahovat zájem svými výnosy. Situace odkryté v Sakách dokládají, že svůj význam těžba konkréty neztratila ani později.

(J. Z.)

ZÁVĚR

Nejstarší doklady středověkého osídlení zjištěné na katastru vsi Saky pocházejí ze 13. století. Představují je keramické zlomky, druhotně přimísené v 15. století do zasypu těžebních šachtic, odkrytých na pozemku usedlosti čp. 2. Šachtice hluboké několik metrů sloužily k získávání železné rudy. Obdobné aktivity dokládá pro raný středověk i název sousední vsi Jemníky a písemné prameny z 11. století, týkající se nejbližšího okolí Sak. Odkryté objekty jsou zároveň v celém regionu nejstarším známým dokladem takového způsobu těžby, nedokumentovaného ani v pozdně středověkých či novověkých písemnostech. Keramický materiál z pokročilé fáze 15. století, získaný ze zasypu šachtic, otevírá otázku přímé souvislosti konce jejich funkce se zřízením staveniště obytného domu.

Vývoj hlavní obytné části domu nyní můžeme sledovat od etapy, kdy byla z jedlových kmenů myčících v roce 1494 postavena jako jizba na půdorysu zhruba 5,5/6 m, vysoká ve vrcholu minimálně 3,7 m, v čele s pyramidovou sestavou tří oken. Vstup byl bezpochyby ze síně, v severozápadním koutě jizby při síni ještě stálo topeniště, pravděpodobně pec, a při něm lavice. Povaha nejstaršího topeniště není doložena, podle polohy lavice při něm známe pouze omezení jeho půdorysného rozsahu ve směru delší osy místnosti. Tento rozměr činí málo přes 1, 5 m. Další lavice byla přiložena k severovýchodní čelní stěně. Ve výšce přibližně 2,2 m probíhala napříč místností bidla. Nelze vyloučit, že bidla při topeništi mohla souviset s konstrukcí dřevohlíněného dymníku. V takovém případě by se jednalo o polodymnou jizbu, což by ostatně odpovídalo jejímu relativně pozdnímu vzniku. Vzhledem k tomu, že horní část konstrukce se nezachovala či je překryta mladší nadezdívkou, nedá se až do jejího případného sejmutí bezpečně doložit povaha zastropení jizby. Pokud byl v našem případě nad horním okénkem v čelní stěně již jen jeden trám (což je pravděpodobný předpoklad), potom z teoreticky možných způsobů zastropení přichází v úvahu jedině masivní povalový strop.

Po nějaké době, během níž konstrukce jizby zčernaly polodymným (?) provozem, došlo k proměně obytné místnosti z jizby na světnici. V konstrukcích se to projevuje odstraněním bidel, které bylo spojeno s vyplněním otvorů po

nich ve stěnách a obílením místnosti vápnem. Tuto změnu lze klást už do pokročilého 16. století, jak dokládají i výsledky archeologického výzkumu. Byla umožněna přenesením dymného provozu z místnosti do černé kuchyně, zformované v zadní partii někdejší síně. Součástí interiéru světnice se stala kachlová kamna.

Eventualitu, že by stavební výbava místnosti vlivem tradice odpovídala uspořádání jizby, ale způsobem fungování by již od počátku šlo o světnici s kachlovými kamny, musíme vzít v potaz vzhledem k nálezu kachle, který je datován do 16. století, přičemž v úvahu připadá i 1. polovina tohoto věku. Tím se zdánlivě minimalizuje doba mezi stavbou místnosti a jejím uspořádáním jako světnice. Odstranění bidel a vybílení místnosti přes černou vrstvu, které dovedeme vysvětlit jen jako změnu z jizby na světnici, však ve vztahu k uvedenému kachli a problémům s ním spojeným považujeme za natolik závažné okolnosti, že možnost fungování místnosti jako světnice od jejího vzniku můžeme na základě současného stavu poznání téměř vyloučit.

Pravděpodobně s odstupem času, na nějž lze usoudit z indicií o zániku kachlových kamen, které předkládá archeologie, byl srub z vnějšku obezděn. Obezdení severovýchodní čelní stěny, jak naznačuje také postup vzniku oplepení v interiéru, mohlo v partii s okny následovat v určitém časovém odstupu. Snad v souvislosti s obezdením vnějšku srubu byla stěna při síni přibližně ve spodních dvou třetinách výšky nahrazena kamennou zdí. Kamennou podobu dostala také partie při černé kuchyni, zde však s ohledem na mladší úpravy nemůžeme doložit rozsah zdění. Zdá se, že hlavním důvodem vzniku zděné verze stěny byla potřeba nespasné konstrukce v dotyku s černou kuchyní.

Další fázi vývoje světnice byla výměna stropu. Na ni ukazuje nadezdění srubu kamenem na hlinu a zakrytí jeho interiéru lepenicí a vápennou omítkou. Příčinou mohl být požár, který se projevuje na vnějšku horního okénka. Čelní stěna s pyramidovou sestavou oken byla, jak jsme se již zmínili, zevnitř nejprve ponechána bez lepenice a omítky. Teprve v další etapě, nepříliš asi zpožděné za první, byla i ona zevnitř zakryta „kožichem“. Horní okénko bylo při tom v interiéru proměněno na kapličku. Stalo se tak snad někdy ve 2. polovině 17. století nebo na začátku následujícího věku.

Pravděpodobně v 80. letech 18. století byla místnost snížena vložím nového omítaného fabionového stropu. Zda jeho podhled, zlikvidovaný před započítím průzkumu, vznikl v pozdním baroku nebo byl výsledkem klasicistní rekonstrukce, není jisté. Pozdnímu baroku světnice vděčila za novou podobu vstupu ze síně, který tehdy dostal dnešní zárubeň s profilovaným deštěním.

Klasicistní rekonstrukce domu vyvolaná asi dalším požárem, který mohl způsobit ohoření konců stropních trámů a kuláčů srubu blíže černé kuchyně, se světnice dotkla zejména přestavbou přilehlé černé kuchyně a zásahy, které s tím byly spojeny (viz výše).

Srovnávací materiál k nejstarší fázi našeho objektu můžeme na Slánsku hledat v archeologickém výzkumu zaniklé středověké vsi Svídna (k. ú. Drnek), vedeném Z. Smetánkou (1988). Stavební tradice zdejších trojdílných kamenných domů sahá na přelom 13. a 14. století. Jejich život se uzavřel asi na přelomu 15. a 16. století. V jizbách byly zjištěny pece o ploše 2 - 4 m² (při síni v koutě vzdálenějším od vstupu do jizby), ohniště v jedné síni může být inter-

pretováno jako zárodek budoucích černých kuchyní. Některé indicie otevřely otázku, zda v jedné zkoumané jizbě existovala dřevohliněná zateplující vložka. Plocha svídenských jizeb se pohybuje mezi 11 a 18 m². V porovnání s více než 30 m² naší jizby je to nepoměrně málo. Důvodem může být větší stáří domů ve Svídne, v úvahu připadá i nižší prosperita zdejších stavebníků. Zdá se totiž, že pořízení dřeva na jizbu srovnatelnou s objektem dokumentovaným v Sakách bylo v okolí Svídný spíše výrazem určitého nadstandardu. Charakteristiky naší jizby jsou v souladu s ostatními, dosud poznanými památkami tohoto druhu v Čechách (srov. Škabrada 1999).

Jednu z otázek také představuje vztah odkryté jizby k pozůstatkům zděné pozdně gotické stavební produkce, jejíž doklady se soustřeďují právě v okolním teritoriu (Škabrada - Dostál 1984, s. 113n.). V sacké usedlosti čp. 2 nebyl získán žádný doklad pozdně gotického zděného stavitelství. Izolovaný nález architektonického článku však pochází z mlýna v Sakách čp. 12 (Škabrada - Dostál 1984, s. 119). V sousedních Pcherách a Humnech je doloženo několik objektů, které lze charakterizovat jako pozdně gotický obytný dům. Další nálezy pocházejí ze širšího okolí (Škabrada - Dostál 1984, s. 143 - 145). S výjimkou čp. 69 v Černuci, kde se taková možnost připouští, však autoři neuvádějí nález dokladu o dřevěné podobě obytné části domu nebo o přítomnosti dřevěné vložky v ní.

Nesoulad naší jizby s uvedenými zděnými domy by snad bylo možno překlenout hypotézou, která by počítala se značnou setrvačností pozdně gotického slohového vyjádření ve vesnickém prostředí. Zdá se, že definitivní konec mu činí až třicetiletá válka. Pozdní gotika pak mohla ovlivnit též první etapu zděné fáze domu čp. 2 v Sakách, jejíž sloh nám zůstává neznámý a jejíž vznik před třicetiletou válkou lze připustit. Skutečnost, že v usedlosti nebyl nalezen žádný stavební článek takového druhu, může být způsobena řadou činitelů. Stav doložených pozdně gotických zděných stavebních článků takového druhu, může být příčinou naší neznalosti případných dřevěných vložek v jejich obytných částech. Dokladem takového druhu zateplování obytného interiéru v době ještě mnohem pozdější je druhý dům v naší usedlosti. Případ obytné místnosti v hlavním domě ukazuje, že se v pozici takové vložky s funkcí světnice mohla druhotně ocitnout starší, původně volná roubená konstrukce jizby. Je také dokladem hodnoty, která byla takové dřevěné konstrukci přisuzována a vedla k jejímu vědomému uchovávaní po dobu pěti staletí. V současné době probíhá její restaurování. Dokumentovaný příklad zároveň skýtá naději, že obdobná zjištění dnes již nepřináší pouze šťastná náhoda. Systematická práce památkových institucí je jedním z faktorů, které se při záchraně vzácného objektu uplatnily.

(J. A.)

Prameny a literatura

- AČ: Archiv český 31. První kniha provolací desk dvorských z let 1380 - 1394, ed. G. Friedrich, Praha 1921.
- Benešová, Z., Čadek, J., Čadková, Z., Lepka, F., Vachuška, V.: Geochemický výzkum české křídové pánve a jejího podloží, Praha.
- Berková, J. 1999: Saky, čp. 2 - nález jádra středověkého vesnického domu v obci Saky, Památky středních Čech 13/1, s. 41 - 45.
- Bouška, V. et al. 1980: Geochemie. Praha.
- CDB: Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae.
- II: Tomus II., ed. G. Friedrich, Praha 1912.
- III/1: Tomus III. Fasciculus primus, ed. G. Friedrich et Z. Kristen, Praha 1965.
- V/2: Tomus V. Fasciculus secundus, ed. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1981.
- Čadková, Z., Mrázek, P. 1980: Geochemická charakteristika vybraných listostratigrafických typů hornin Českého masívu, Geofond P 34043, Praha.
- DRC: Decem registra censuum Bohemica, ed. J. Emler, Praha 1881.
- Gabriel, F., Knop, K. 1990: K interpretaci džbánovitých objektů na písčivci, Archaeologia historica 15, s. 261 - 274.
- Hnízdilová, E. et al. 1972: Závěrečná zpráva „Středočeské cihlářské hlíny - SZ“. Geofond P 234597, Praha.
- Hnízdilová, E. 1973: Závěrečná zpráva úkolu Saky. Surovina - cihlářská. Geofond P 25279, Praha.
- Horný, R. 1963: Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000 M-33-XV, list Praha. Ústř. úst. geol., Praha.
- Ježek, M. 1999: Saky, čp. 2. Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu v roce 1999, rukopis uložený pod čj. 9294/99 v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze.
- Konta, J. 1980: Geochemie sedimentů. In: Bouška, V. et al. 1980: Geochemie. Praha.
- Kronika: Kronika obce Holohlav, díl 1b, ulož. Okresní archiv Hradec Králové, fond Holohlavy - MNV, neinv., kn. č. 2.
- Krzemieńska, B., Třeštítk, D. 1964: Služební organizace v raně středověkých Čechách, Československý časopis historický XII, s. 637 - 667.
- Krzemieńska, B., Třeštítk, D. 1965: Přemyslovská hradíště a služební organizace přemyslovského státu, Archeologické rozhledy XVII, s. 624 až 655.
- Kunz, L. 1951: Doły na Záhoří, Časopis Moravského musea v Brně XXX-VI, s. 182 - 188.
- Kunz, L. 1965: Historické zprávy o zemních silech v zóně mediteránního a eurosibiřského obilnářství, Časopis Moravského musea L, Vědy společenské, s. 143 - 182.
- Kyncl, J. 1999: Znalecký posudek č. 76-06/99 na dendrochronologický rozbor dřevěných stavebních prvků domu Saky čp. 2. Brno.
- Lancinger, L. 1999: archivní rešerše k elaborátu SHP Saky - statek čp. 2 s domy čp. 3 a 11, J. Anderle - L. Lancinger. Plzeň. Uloženo ve SÚA Praha
- Nekuda, R. 1992: Podzemní chodby ve Mstěnicích, Archaeologia historica 17, s. 369 - 379.
- Nekuda, V. 1975: Pfaffenschlag, Zaniklá středověká ves u Slavonic, Brno.
- Němec, J. 1999: Rekonstrukce a přestavba areálu statku Saky u Třebichovic čp. 2, pasportizace, stavebně technický a mykologický průzkum, 1. etapa. Solid - JMN Praha.
- Nový, R. 1991: Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století, Studia mediaevalia Pragensia II, s. 125 - 146.
- Obrhel, J. 1955: Svrchní šedé souvrství a kounovská sloj v jihovýchodním okolí Slaného (mezi Zvolíněvsi a Saky). Věstník ÚÚG XXX, Praha.
- Pešek, J. 1994: Carboniferous of Central and Western Bohemia. Prague.
- Pilařová, M. 1980: Závěrečná zpráva o hydrogeologickém průzkumu. Saky okr. Kladno. Geofond P 38009, Praha.
- Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách II., Praha.
- Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách III., Praha.
- Richter, M. 1982: Hradířko u Davle. Městečko ostrovského kláštera, Praha.
- Smetánka, Z. 1988: Život středověké vesnice - zaniklá Svidna. Praha.
- Škabrada, J. 1999: Lidové stavby. Architektura českého venkova. Praha.
- Škabrada, J., Dostál, P. 1984: Pozdní gotika ve vesnických usedlostech na okrese Kladno, in: Urbes medii aevi investigationes archaeologicae, Praha, s. 113 - 148.
- Štěpán, L., Vařeka, J. 1991: Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech, Hradec Králové.
- Unger, J. 1987: Podzemní chodby v jihomoravské středověké a novověké vesnici, Archaeologia historica 12, s. 97 - 110.

DURCHFORSCHUNGSERGEBNISSE VOM BAUERNSITZ KONSKR.-NR. 2 IN SAKY

Die Entwicklung des Hauptwohnteils des Hauses Konskr.-Nr. 2 in Saky (Bez. Kladno) kann man auf Grund der Zusammenarbeit der baugeschichtlichen Erforschung, Archäologie und Dendrochronologie seit jener Etappe verfolgen, in der aus den 1494 geschlagenen Tannenstämmen seine Stube mit dem Grundriss ca. 5,5/6 m, mit Höhe min. 3,7 m, mit drei pyramidal geordneten Fenstern an der Stirnseite entstand. Der Eingang war zweifellos von der Hausflur, in der Norwestecke der Stube befand sich die Feuerstelle, wahrscheinlich ein Ofen und bei ihm eine Bank, eine andere Bank war an die Nordostwand zugestellt. Quer durch den Raum durchliefen in der Höhe von ca. 2,2 m Stangen. Der eventuelle Zusammenhang genannter Stangen mit der Konstruktion eines aus Holz und Ton errichteten Rauchfangs ist nicht ausgeschlossen. In solchem Fall hätte es sich um eine Halbrauchstube gehandelt; das möge auch ihrer späten Entstehung geantwortet haben. Mit Rücksicht dazu, dass der Oberteil jener Konstruktion nicht erhalten oder mit einer späteren Aufmauerung überdeckt ist, kann man nicht vor Entfernung deren mit Sicherheit den Charakter der Stubendecke feststellen. Wäre in diesem Fall in der Stirnwand über dem oberen Fenster nur ein einziger Balken (das ist eine wahrscheinliche Voraussetzung), dann kommt von den theoretisch möglichen Deckarten - gezimmertes Gewölbe, seine Kombination mit flacher Decke (Dübelbäume), mit Brettern verschlagene Gerüstkonstruktion, event. ihre Kombination mit Flachdecke - nur massive Dübelbaumdecke in Frage. Die Steinblende an der Aussenwand des Blockhauses existierte im Sinne der Schlüsse der archäologischen Durchforschung noch nicht.

Nach einiger Zeit, während der die Konstruktionen der Stube schwarz durch den Halbrauchbetrieb(?) worden waren, kam es zur qualitativen Änderung des Wohnraums von der Stube zum Zimmer. Dabei wurden die Stangen entfernt, Öffnungen danach ausgefüllt und Wände mit Kalkgetüncht. Diese Änderung erfolgte wohl schon im fortgeschrittenen 16. Jh., dafür zeugen auch die bei der archäologischen Untersuchung gefundenen Ofenkacheln. Das ermöglichte nämlich die Übertragung des Rauchbetriebs vom Blockzimmer in die schwarze Küche, die sich in der hinteren Partie der einstigen Hausflur entwickelte. Ein Teil des Inneren des Zimmers wurde ein Kachelofen. Nach einigem Zeitabstand, was ein Ofenfragment unter dem Blendenfundament bezeugt, wurde die Blockbauaussenwand umgemauert. Die Ummauerung der nordöstlichen Stirnwand konnte möglicherweise in die Partie mit Fenstern eine Arkade bilden (dazu mag auch der Fortgang des Bestrichs im Inneren zeigen), die für ähnliche Bauten eine Reihe ikonographischer Quellen bezeugt. Vielleicht damals erfolgte wohl jene Rekonstruktion, bei der ungefähr zwei Drittel der Höhe der Wand an der Hausflur mit einer Steinmauer ersetzt wurden; steinern war neuerlich auch ein Teil an der schwarzen Küche. Es scheint, der Hauptgrund für die Entstehung des gemauerten Wandteiles Bedarf einer feuerfesten Konstruktion in Berührung mit der schwarzen Küche sei.

Die nächste Phase der Entwicklung des Zimmers stellte unter anderem Errichtung einer neuen Decke dar, die die Aufmauerung des Blockhauses mit Stein-Lehm Mauerwerk andeutet, und Überdeckung der Innenwände mit Estrich und Kalkputz. Ursache dafür mag ein Feuer sein, dessen Spuren am Äusseren des oberen Fensters zum Ausdruck kommen. Die Stirnwand mit pyramidalen Fensterdreizahl wurde, wie höher erwähnt, zunächst ohne Estrich und Putz belassen, und erst in der weiteren Entwicklungsperiode, nicht zu spät danach, auch mit dem Lehmwurf verdeckt; das obere Fenster wurde dabei im Inneren in eine Kapelle umgestaltet. Das geschah in der 2. Hälfte des 17. oder am Anfang des folgenden Jahrhunderts.

Wahrscheinlich in den 80. Jahren des 18. Jh. wurde das Zimmer durch Einschleiben einer neuen verputzten Voutendecke niedriger gemacht. Zur Zeit ist es nicht klar, ob ihre Untersicht, die vor dem Erforschungsbeginn demoliert wurde, noch im Spätbarock oder als Ergebnis einer klassizistischen Rekonstruktion entstand. Der Spätbarock fügte dem Zimmer neue Gestalt des Eingangs aus der Hausflur mit jetzigem profiliertem Türfutter zu.

Die vielleicht durch eine weitere Feuersbrunst verursachte klassizistische Rekonstruktion des Hauses (feuerbeschädigte Deckenbalken und Rundhölzerenden vom Blockbau in der Nähe der schwarzen Küche) beeinflusste das Zimmer eben mit dem Umbau der anliegenden schwarzen Küche und den damit zusammenhängenden Eingriffen.

Das Vergleichsmaterial für die älteste Bauetappe des Hauses bietet

in der Umgebung von Slaný (Schlan) eine ausgedehnte archäologische Forschung des unweit gelegenen eingegangenen mittelalterlichen Dorfes Svidno dar. Die Bautradition der dabei entdeckten dreiteiligen Steinhäuser greift bis zur Wende des 13. und 14. Jahrhunderts. Ihre Existenz schloss sich gegen Wende des 15. zum 16. Jahrhundert ab. In den Stuben stellte man Öfen vom Flächenausmass ca. 2 - 4 m² (in der dem Stubeneingang abwendigen Ecke situiert) fest, die Feuerstelle in der Hausflur kann wie eine Keimzelle der späteren schwarzen Küche angesehen werden. Nach nicht zahlreichen Indizien befand sich in einer erforschten Stube die Holz-Lehm-Wärmeisolierrummantelung. Der Flächenausmass der Stuben in Svidno um ca. 11 - 18 m² ist im Vergleich mit mehr als 30 m² Fläche in der Stube in Saky unvergleichbar klein. Eine Frage besteht, ob dies vom höheren Alter der Häuser in Svidno oder eher von der Prosperität der Bauherren in Saky abhängig war. Es scheint nämlich, dass Holzbezug für den Bau einer vergleichbaren Stube in dieser Region eher Ausdruck eines Überstandards gewesen sei. Sonst sind die Charakteristiken der behandelten Stube (ihre vorausgesetzte Höhe und Rauchfenstermasse) im Einklang mit übrigen bisher bekannten Denkmälern dieser Art in Böhmen.

Eine grundsätzliche Frage stellt auch das Verhältnis der behandelten Stube zu den Überresten der gemauerten spätgotischen Bauproduktion dar, deren Beweise sich bereits in der Umgebung konzentrieren. Der scheinbare Missklang dieser Stube mit den erwähnten gemauerten Häusern könnte möglicherweise mittels der Hypothese, die mit einer erheblichen Beharrlichkeit des spätgotischen Ausdrucks in der Dorfumgebung rechnen mag, dessen Schluss, wie es scheint, erst der dreissigjährige Krieg bedeutete, überwunden werden. Die Spätgotik hätte dann auch die erste Etappe der gemauerten Phase des Hauses Konskr.-Nr. 2 in Saky beeinflussen können, die in diese Zeitspanne gehören mag. Von ihrem Baustil weiss man gar nichts, und daher können wir auch nicht den Gedanken auf den spätgotischen Charakter abweisen. Der fragmentäre Zustand der spätgotischen gemauerten Häuser in den benachbarten Dörfern kann auch Ursache der Unkenntnis der eventuellen Holzummantelung ihrer Wohnräume darstellen. Als Beweis dieser Wärmeisolierrummantelung im Wohnraum in der noch späteren Zeit dient das andere Haus des behandelten Bauernsitzes. Der dokumentierte Beispiel zeigt, dass in die Stellung einer ähnlichen inneren Ummantelung mit der Zimmerfunktion auch der ursprünglich freie Blockbau sekundär geraten konnte. Es ist auch Beweis des Wertes, der einer solchen Konstruktion zuerkannt wurde, der zu ihrem bewussten Erhalten über fünf Jahrhunderte geführt hat.

Der erhaltene Blockbau wurde am Schluss des 15. Jh. über einem zugeschütteten Schacht errichtet, dessen Grund ca. 4,7 m unter dem Fussboden der Stube liegt. Der Durchmesser seiner Mündung erreicht ungefähr 3 m, seine tiefste Partie dehnt sich mittels eines Ausläufers in der westlichen Richtung. Auf dem Schachtgrund lag eine eiserne Haue; Spuren nach der Arbeit mit einem ähnlichen Werkzeug tragen auch senkrechte Schachtwände. Seine Zuschüttung enthielt Bruchstücke keramischer Gefässe von der verhältnismässig breiten Zeitspanne des 13., 14. und 15. Jh. Die Ältesten stellten Beweise der Anfänge hiesiger Besiedlung dar. Zur Bestimmung der Entstehungs- und der späteren Zuschüttungszeit dienen die spätesten keramischen Fragmente aus dem späteren 15. Jh. Die Zuschüttung füllte jedoch nicht den ganzen Umfang des Schachts aus. Gestemmte umfangreiche Steine hatten Entstehung eines Hohlraums verursacht, in den lockeres Material später allmählich durchfiel. Die entstandene Einsenkung wurde in der früheren Neuzeit mit der Erde nochmals zugeschüttet, die keramische Bruchstücke des 16.-17. Jh. enthielt, unter ihnen auch ein Fragment von der Stirnwand einer Ofenkachel vom fortgeschrittenen 16. oder Anfang des 17. Jh. Es gelang damit einen Beweis für die Umwandlung der Stube zum Zimmer zu erreichen, die spätestens um die Wende des 16. und 17. Jh. geschehen war; das bestätigt übrigens auch die baugeschichtliche Analyse.

Ein ähnliches Objekt selben Alters stellte man auch im Garten nordwestlich des Wohngebäudes fest. Auch da gab der abgedeckte Abschnitt keramische Bruchstücke aus dem 13., 14. und 15. Jh. aus. Laut der mineralogischen Analyse der Gesteine von der Zuschüttung des Objekts unter dem Wohnraum dienten die Schächte für die Eisenerzförderung. Das keramische Material bezeugt dann ihren Betrieb im 15. Jh. Die Bruchstücke aus früheren Besiedlungsperioden haben jedoch keinen An-

haltspunkt in schriftlichen Quellen, Keramikfragmente aus dem 13. Jh. stellen den ältesten Beweis hiesiger Besiedlung dar. Mehrere Möglichkeiten bietet der Inhalt frühmittelalterlicher, sich zur engsten Umgebung von Saky beziehender Dokumente aus dem 11.-13. Jh. dar. Benachbart mit Saky ist das Dorf Jemniky, dessen zur ersten Hälfte des 13. Jh. bewiesener Name von der Tätigkeit der die Gruben (Grube=jáma) abteufenden Leute abgeleitet ist. Die Quellen des 11. Jh. erwähnen im anderen naheliegenden Dorf Knovíz die „rudnici“, die mit Eisenerz arbeitenden Untertanen. In der Umgebung von diesen Dörfern sind nicht andere Erzlager bekannt. Hoch- und spätmittelalterliche Quellen erwähnen jedoch solche Aktivitäten nicht mehr. Ebenfalls in Saky wurde um die Wende des 15. und 16. Jh. die frische Schachtzuschüttung zur Baustelle eines Bauernguts mit einer bis heute teilweise erhaltenen Rauchstube.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Saky, Dorfkern nach der Katastralkarte aus dem J. 1870. Alle Objekte feuerfest. Zeichnung von J. Anderle.

Abb. 2: Saky und Umgebung. Ausschnitt der Karte der Ersten Militär-Mappingung aus den Jahren 1764-1767 (SÚA Praha - Staatliches Zentralarchiv, Prag).

Abb. 3: Saky, Situation der Kónskr.-Nr. 2 nach der Aufnahme der Firma Zastoupil & Král, Geometer, Prag, Februar 1999, nach der Leihgabe des Projektants der Rekonstruktion STUDIO MAC-ARCHITECTURE GmbH, Prag. Selben Ursprungs sind auch Vorlagen für die Abb. 3-6. Zeichnung von J. Anderle. a - Haus, b - „Altenteil“, c - Kammer, d - Schuppen, e - Scheune, f - Kónskr.-Nr. 3, g - Kónskr.-Nr. 11.

Abb. 4: Saky, Gut Kónskr.-Nr. 2. Ansicht von Osten. Foto J. Zavřel, 1999.

Abb. 5: Saky, Gut Kónskr.-Nr. 2. Ansicht von Nordosten. Foto J. Klápště, 1999.

Abb. 6: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Keller. Zeichnung von J. Anderle.

Abb. 7: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Erdgeschoss. Zeichnung von J. Anderle, schwarz - Konstruktion der Stube aus dem J. 1494, kreuzschraffiert - wahrscheinlich 2. Hälfte des 16. bis Anfang 17. Jh., schraffiert von links nach rechts - wahrscheinlich Barock, punktiert - Klassizismus, weiss - später und nicht bestimmt.

Abb. 8: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Längsschnitt. Zeichnung von J. Anderle.

Abb. 9: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Hof- und Nordwestfassade. Zeichnung von J. Anderle.

Abb. 10: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Gravierung in der Fensterlaibung der Nordwestfassade. Foto J. Anderle.

Abb. 11: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Blick in die schwarze Küche vom Raum des abgetragenen Nordwestzubaus. Foto J. Anderle.

Abb. 12: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Stube, Wand an der Hausflur und der schwarzen Küche. Foto J. Anderle.

Abb. 13: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Nordostwand der einstigen Stube mit einem Rauchfenster. Foto J. Anderle.

Abb. 14: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, einstige Stube, Wand an der Hausflur und der schwarzen Küche. Foto J. Anderle.

Abb. 15: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, einstige Stube, Nordwestwand. Aufnahme und Foto J. Anderle.

Abb. 16: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, einstige Stube, Nordostwand mit einem Rauchfenster. Aufnahme und Foto J. Anderle.

Abb. 17: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, einstige Stube, Hofwand. Aufnahme und Foto J. Anderle.

Abb. 18: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, Ecke zwischen der Nordwest- und Nordostwand, zwei deutliche Phasen des Estrichs und der Verputzung der Wände. Foto J. Anderle.

Abb. 19: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Haus, in eine Hauskapelle umgewandeltes Rauchfenster; sekundär ein Deckenbalken eingeschoben. Foto J. Anderle.

Abb. 20: Saky, Kónskr.-Nr. 2, nördliche Blockhausecke während der Forschungsarbeiten am Objekt Nr. 1, Ansicht von Südwesten. Foto M. Ježek, 1999.

Abb. 21: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Grundriss des Blockbaus mit eingezeichneten archäologischen Sonden (Objekt Nr. 1) und der Seehöhe. Punktlinie - Umriss der tiefsten Partie vom eingesenkten Objekt Nr. 1. I - Grundrinne unter dem nordwestlichen Blockhauswand (siehe Abb. 21:I), II - westliche Sonde in der Ausfüllung des Objekts Nr. 1, Grund nur in der westlichen Partie der Sonde abgedeckt (siehe Abb. 23, 24), III - Ostsonde in der Ausfüllung (siehe Abb. 25), IV - Sonde im nördlichen Teil der Ausfüllung des Objekts Nr. 1, nur in die Tiefe 0,7 m.

Abb. 22: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Grundrinne unter dem Westteil der nordwestlichen Blockhauswand, Ansicht von Osten, siehe Abb. 21:I, Foto M. Ježek, 1999.

Abb. 23: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Objekt Nr. 1, Blick in die erhobene Westsonde. Foto M. Ježek, 1999.

Abb. 24: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Objekt Nr. 1, Südostprofil der Westsonde (siehe Abb. 21:II). Beschreibung der Schichten siehe Ježek 1999. a - gelblicher leimartiger Ton (stark verwitterter Untergrund), b - rötlichvioletter Leimboden, c - weissliche und graue Mergelböden, d - weissliche und gelbe verwitterte kaolinische Sandsteine, e - Untermauerung.

Abb. 25: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Objekt Nr. 1, Ostsonde, Nordwest- und Südwestprofil (siehe Abb. 21:III). Schichtenbeschreibung siehe Ježek 1999. Erklärungen siehe in der Legende zur Abb. 24.

Abb. 26: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Objekt Nr. 1, Westsonde, Schnitte A, B (siehe Abb. 21:II).

Abb. 27: Ausgewählte Keramikbruchstücke mit Bezeichnung angehöriger Schicht der Ausfüllung des Objekts Nr. 1. A: Bruchstücke von der Ausfüllung der Grundrinne unter der nordwestlichen Blockhauswand. B: Bruchstücke von der oberen Partie der Ausfüllung des Objekts Nr. 2 (Schicht 306).

Abb. 28: Saky, Kónskr.-Nr. 2. Die tiefste Partie des Objekts Nr. 1, Westsonde. Auf dem Grund eiserne Haue deutlich (siehe Abb. 29) mit anliegender Höhlung nach dem Eichenholzstiel. Foto J. Anderle, 1999.

Abb. 29: Eiserne Haue vom Grund des Objekts Nr. 1 nach der Konservierung (siehe Abb. 28).

Abb. 30: Saky, Kónskr.-Nr. 2, Fläche nordwestlich des Hauses mit erhaltenem Blockbau. Pfeil zeigt zum Schnitt über das Objekt Nr. 2, Ansicht von Norden. Foto M. Ježek, 1999.

Diagramm 1: Negative Korrelation Fe - SiO₂ in Konkretzen von Saky.

Diagramm 2: Korrelation Fe - Ni in Konkretzen von Saky.

Diagramm 3: Korrelation Ni - Co in Konkretzen von Saky. Alle Diagramme gezeichnet von J. Zavřel, 1999.

(Übersetzung J. Noll)